

ГРАМАТИКА
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
для іноземних студентів
(у схемах та таблицях)

Синтаксис, стилістика

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(у схемах та таблицях)
для іноземних студентів
Синтаксис, стилістика

Навчальний посібник

Вінниця
ВНТУ
2017

УДК 811.161.2(075)

ББК 81.2(4Укр)я73

Г76

Автори:

Л. Є. Азарова, Л. В. Горчинська, Н. Л. Франчук, Ю. В. Поздрань

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол № 13 від 25 червня 2015 р.)

Рецензенти:

Н. М. Павликівська, доктор філологічних наук, професор

Н. Б. Іваницька, доктор філологічних наук, професор

Т. М. Пустовіт, кандидат філологічних наук, доцент

Г76 **Граматика української мови (у схемах та таблицях) для іноземних студентів. Синтаксис, стилістика [навч. посіб.] / Л. Є. Азарова, Л. В. Горчинська, Н. Л. Франчук, Ю. В. Поздрань. – Вінниця : ВНТУ, 2017. – 86 с.**

Матеріал посібника містить таблиці з граматичним матеріалом, які спрямовані на продуктивне засвоєння та максимальну активізацію комунікативних моделей та їхнє лексичне наповнення з метою якнайшвидшої мовленнєвої адаптації студентів, що сприятимуть оволодінню студентами-іноземцями лексико-граматичними конструкціями в навчальній та науково-професійній сферах спілкування.

Навчальний посібник розрахований на студентів-іноземців 1–5 курсів, які згідно з навчальним планом оволодівають українською мовою як основною для навчання в україномовному ВНЗ.

УДК 811.161.2(075)

ББК 81.2(4Укр)я73

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
1 Дієприкметник	8
2 Ознаки дієприкметника	8
3 Активні та пасивні дієприкметники	9
4 Творення активних дієприкметників	9
5 Творення пасивних дієприкметників	10
6 Складні випадки утворення дієприкметників	10
7 Безособові форми на <i>-но, -то</i>	10
8 Відмінювання дієприкметників	11
9 Дієприслівник	11
10 Ознаки дієприслівника	11
11 Творення видових форм дієприслівників	12
12 Прислівник	12
13 Розряди прислівників за значенням	13
14 Ступені порівняння прислівників	13
15 Прийменник	14
16 Групи прийменників за походженням	14
17 Групи прийменників за будовою	15
18 Прийменники, що вживаються з повними формами відмінків	15
19 Вживання прийменників у (в)	16
20 Вживання прийменників з, із, зі (зо)	16
21 Сполучник	17
22 Групи сполучників за вживанням	17
23 Групи сполучників за значенням	18
24 Групи сполучників за будовою	18
25 Вживання сполучників і (й)	19
26 Частка	19
27 Написання часток	19
28 Групи часток за значенням	20
29 Вигук	21
30 Групи вигуків за походженням	21
31 Значення вигуків за походженням	21
32 Синтаксис	22
33 Слово, словосполучення і речення	22
34 Види зв'язку між словами та реченнями	23

35 Види словосполучень.....	24
36 Види підрядного зв'язку.....	24
37 Стійкі словосполучення.....	25
38 Речення.....	25
39 Види речень.....	26
40 Розділові знаки у кінці речення.....	27
41 Значення і функції розділових знаків.....	28
42 Просте речення.....	29
43 Члени речення.....	30
44 Головні члени речення.....	30
45 Підмет та способи його вираження.....	31
46 Присудок та способи його вираження.....	32
47 Простий дієслівний присудок.....	32
48 Складений дієслівний присудок.....	33
49 Складений іменний присудок.....	33
50 Тире між підметом і присудком.....	34
51 Другорядні члени речення.....	35
52 Додаток.....	35
53 Способи вираження додатків.....	36
54 Означення.....	36
55 Способи вираження означень.....	36
56 Обставини. Види обставин.....	37
57 Способи вираження обставин.....	38
58 Однорідні члени речення.....	39
59 Розділові знаки при однорідних членах речення.....	39
60 Узагальнюючі слова при однорідних членах речення.....	40
61 Відокремлені члени речення.....	41
62. Значення вставних слів, словосполучень, речень.....	41
63 Вставні та вставлені конструкції.....	43
64 Розділові знаки при вставлених конструкціях.....	43
65 Речення зі звертаннями.....	44
66 Розділові знаки у реченнях зі звертаннями.....	44
67 Складні речення.....	44
68 Складносурядні речення.....	45
69 Розділові знаки в складносурядних реченнях.....	45
70 Складнопідрядні речення. Будова складнопідрядних речень.....	46
71 Сполучники та сполучні слова у складнопідрядних реченнях.....	46

72 Види складнопідрядних речень	48
73 Безсполучникові складні речення.....	48
74 Розділові знаки у безсполучникових складних реченнях	49
75 Способи відтворення чужого мовлення.....	49
76 Пряма мова.....	50
77 Пряма і непряма мова	50
78 Заміна прямої мови непрямою	51
79 Діалог.....	52
80 Цитата. Способи оформлення цитат	52
81 Правила оформлення цитати, епіграфа.....	53
82 Пунктуація. Розділові знаки.....	54
83 Система розділових знаків	55
84 Походження української мови	56
85 Форми мовлення.....	57
86 Поняття літературної і національної мови	57
87 Ознаки літературної мови	58
88 Норми української літературної мови.....	58
89 Основні ознаки культури мовлення	59
90 Форми літературної мови	60
91 Спілкування	60
92 Форми спілкування	60
93 Функції спілкування.....	61
94 Сторони спілкування	61
95 Види спілкування	61
96 Закони і правила спілкування	62
97 Закони спілкування	62
98 Етапи спілкування	63
99 Особливості ділової телефонної розмови.....	63
100 Синтаксис ділового спілкування	64
101 Функціональні стилі сучасної української літературної мови	64
102 Науковий стиль сучасної української літературної мови	65
103 Визначення предмета (введення терміна)	66
104 Загальна характеристика предмета (явища, поняття)	67
105 Конструкції належності предмета до класу	68
106 Конструкції класифікації предметів.....	69
107 Визначення складу від цілого до частини	70
108 Визначення складу від частини до цілого	71

109	Кількісна характеристика предмета	72
110	Конструкції якісної характеристики предмета	73
111	Тотожність ознак предметів	74
112	Подібність ознак предметів	75
113	Офіційно-діловий стиль сучасної української літературної мови	77
114	Документ – основний вид офіційно-ділового стилю	77
115	Система документації	78
116	Вимоги до тексту документа	79
117	Мовностилістичні особливості тексту документів	80
118	Лексичні засоби оформлення ділових паперів	80
119	Класифікація документів	81
120	Етикет ділових паперів	83
121	Публіцистичний стиль сучасної української літературної мови	83
122	Художній стиль сучасної української літературної мови	84
123	Розмовний стиль сучасної української літературної мови	84
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	85

ПЕРЕДМОВА

XXI століття ставить перед освітою нові вимоги та завдання. Система освіти має забезпечувати організацію навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних досягнень науки, педагогічної теорії, соціальної практики, техніки і технології.

Індивідуальність кожної особистості виявляється, насамперед, через її усне чи писемне мовлення, тобто через вміння правильно й доречно добирати слова й уживати відповідні граматичні конструкції для вираження своєї думки – чи то в побутовому спілкуванні, чи то в царині науки, техніки. Для того, щоб мова майбутніх інженерів була, кажучи словами Максима Рильського «чистіша від сльози», необхідно прислухатися до поради поета і пильно й ненастанно полоти мовні бур'яни, які, на жаль, буйно розрослися і в повсякденному вжитку, і в пресі, і на телебаченні, і в науці.

Студентам вищого навчального закладу, які в майбутньому стануть інженерами й будуть представляти себе на міжнародній арені, потрібно вже з першого року навчання вміти ясно й точно висловлювати думки, правильно вимовляти слова, вживати нормативні наголоси, при потребі користуватися відповідними словниками, впроваджувати у вжиток науково-технічну термінологію.

Досягти високої культури мовлення й уникнути різних відхилень у мові допоможе свідоме ставлення до вибору мовних засобів, засвоєння основних закономірностей розвитку української мови. Знання граматичних, синтаксичних та стилістичних особливостей мови виробить вміння вести мовлення літературною українською мовою.

У посібнику викладені основні проблеми мовлення на морфологічному, синтаксичному та стилістичному рівнях у формі схем і таблиць, що сприятиме підвищенню мовленнєвої культури студентів-іноземців, котрі вивчають українську мову на початковому, поглибленому (основному) та на завершальному етапах. Об'єм та складність пропонованого матеріалу відповідають навчальній програмі дисципліни «Українська мова для іноземців» та враховують вимоги освітнього стандарту в мовній підготовці іноземців.

Пропонований матеріал посібника може використовуватись як у процесі роботи студентів з викладачем, так і під час самостійної роботи для закріплення умінь та навичок самокорекції у процесі мовного навчання студентів. Зміст і структура поданого матеріалу дозволяють швидко й результативно повторювати граматику, сприяють систематизації набутих знань з української мови.

1 ДІСПРИКМЕТНИК

Таблиця 1

<i>Дісприкетник</i> – особлива форма дієслова (початкова форма – називний відмінок однини чоловічого роду)				
Виражає ознаку предмета за дією				
Має стан				
Активні дісприкетники			Пасивні дісприкетники	
<i>бажаючий (який бажає)</i> <i>ходячий (який ходить)</i> <i>читаючий (який читає)</i>			<i>одягнений, вишитий</i>	
Змінюється за родами				
Чоловічий рід		Жіночий рід		Середній рід
<i>лежачий</i> <i>почервонілий</i>		<i>лежача</i> <i>почервоніла</i>		<i>лежаче</i> <i>почервоніле</i>
Змінюється за числами				
Однина			Множина	
<i>знаючий</i> <i>незакінчений</i>			<i>знаючі</i> <i>незакінчені</i>	
Змінюється за відмінками				
Називний	Який?	Яка?	Яке?	Які?
Родовий	Якого?	Якої?	Якого?	Яких?
Давальний	Якому?	Якій?	Якому?	Яким?
Знахідний	Який? Якого?	Яку?	Який? Якого?	Які? Яких?
Орудний	Яким?	Якою?	Яким?	Якими?
Місцевий	(На) якому?	(На) якій?	(На) якому?	(На) яких?

2 ОЗНАКИ ДІСПРИКМЕТНИКА

Таблиця 2

Значення дісприкетника	На які питання відповідає?	Спільні ознаки	
		з дієсловом	з прикетником
Виражає ознаку предмета чи особи за дією	<i>Який?</i> <i>Яка?</i> <i>Яке?</i> <i>Які?</i>	- має час (теперішній і минулий); - має форми доконаного і недоконаного виду	- змінюється за родами; - змінюється за числами; - змінюється за відмінками

3 АКТИВНІ ТА ПАСИВНІ ДІЄПРИКМЕТНИКИ

Таблиця 3

	Значення	Ознаки	Приклади
Активні дієприкметники	Називають ознаку особи чи предмета, що зумовлюється його ж дією	Можуть виступати у формі теперішнього і минулого часу, мають форми доконаного і недоконаного виду	<i>Виконуючий</i> – той, хто виконує; <i>пишучий</i> – той, хто пише; <i>знаючий</i> – той, хто знає
Пасивні дієприкметники	Називають ознаку особи чи предмета, що зумовлена дією іншої особи чи предмета	Має форму минулого часу доконаного і недоконаного виду	<i>Моя кохана дівчина</i> – дівчина, яку я кохаю; <i>привезені фрукти</i> – фрукти, які хтось привіз

4 ТВОРЕННЯ АКТИВНИХ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

Таблиця 4

Час	Основа дієслова	Суфікс	Приклади
Теперішній час	дієслова недоконаного виду	-уч	писати – пишуть – пишучий
		-юч	різати – ріжуть – ріжучий
		-ач	читати – читають – читаючий
		-яч	відпочивати – відпочивають – відпочиваючий
Минулий час	дієслова доконаного виду	-л	лежати – лежать – лежачий
			любити – люблять – люблячий
			зарости – зарослий
			намокнути – намоклий
			згоріти – згорілий

5 ТВОРЕННЯ ПАСИВНИХ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

Таблиця 5

Час	Основа дієслова	Суфікс	Приклади
Минулий час	інфінітив (доконаний, недоконаний вид)	-н	писати – писаний
		-ен	прочитати – прочитаний бачити – бачений
		-т	вивчити – вивчений мити – митий

6 СКЛАДНІ ВИПАДКИ УТВОРЕННЯ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

Таблиця 6

Чергування	Приклади
д/дж	узгодити – узгоджений
зд/ждж	заїздити – заїжджений
г/ж	зберегти – збережений
с/ш	заносити – заношений
к, т/ч	спекти – спечений, закрутити – закручений
ст/щ	вимастити – вимашений
б/бл	послабити – послаблений
п/пл	покропити – покроплений
в/вл	забарвити – забарвлений
м/мл	оформити – оформлений

7 БЕЗОСОБОВІ ФОРМИ НА -НО, -ТО

Таблиця 7

Значення	Спосіб творення		
	Дієприкметник		Безособова форма
Безособова форма на -но, -то виражає дію, минулу недавно	написаний зроблений прийнятий	-ий → -о	написано зроблено прийнято

8 ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ

Таблиця 8

Відмінок	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	Множина
Називний	знаючий	знаюча	знаюче	знаючі
Родовий	знаючого	знаючої	знаючого	знаючих
Давальний	знаючому	знаючій	знаючому	знаючим
Знахідний	знаючий / знаючого	знаючу	знаюче	знаючі / знаючих
Орудний	знаючим	знаючою	знаючим	знаючими
Місцевий	на знаючому	на знаючій	на знаючому	на знаючих

9 ДІЄПРИСЛІВНИК

Таблиця 9

<i>Дієприслівник</i> – особлива незмінна форма дієслова	
Пояснює в реченні основне дієслово, вказуючи на додаткову дію	
Має вид і відповідає на питання	
Недоконаний вид	Доконаний вид
<i>Що роблячи?</i>	<i>Що зробивши?</i>
<i>читаючи</i> <i>перекладаючи</i> <i>дивлячись</i>	<i>прочитавши</i> <i>переклавши</i> <i>подивившись</i>
Має час	
Теперішній час	Минулий час
<i>пишучи</i> <i>кохаючи</i> <i>відповідаючи</i>	<i>написавши</i> <i>покохавши</i> <i>відповівши</i>

10 ОЗНАКИ ДІЄПРИСЛІВНИКА

Таблиця 10

Що означає?	На які питання відповідає?	Спільні ознаки	
		з дієсловом	з прислівником
Додаткову дію або стан	Що роблячи? Що зробивши?	- утворюється від дієслів; - буває доконаного і недоконаного виду; - має форми теперішнього і минулого часу	- не змінюються

11 ТВОРЕННЯ ВИДОВИХ ФОРМ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ

Таблиця 11

	Значення	Питання	Спосіб творення	Приклади
Недоконаний вид	Означає незакінчену додаткову дію	<i>Що роблячи?</i>	Утворюється від дієслів теперішнього часу недоконаного виду + суфікс - учи (- ючи), - ачи (- ячи)	Читати – читаючи; говорити – говорячи
Доконаний вид	Означає завершену додаткову дію	<i>Що зробивши?</i>	Утворюється від дієслів минулого часу доконаного виду + суфікс -ши (-вши)	Побачити – побачивши, прочитати – прочитавши

12 ПРИСЛІВНИК

Таблиця 12

Прислівник – самостійна незмінна частина мови						
Виражає ознаку дії (стану) або ознаку іншої ознаки						
Відповідає на питання						
<i>Як? Де? Коли? Чому? Навіщо? Яким способом?</i>						
Має розряди за значенням						
Означальні			Обставинні			
Якісні	Кількісні	Способу дії	Місця	Часу	Причини	Мети
<i>добре, весело, відмінно</i>	<i>тричі, дуже, трохи</i>	<i>по-нашому, разом, безвісти</i>	<i>там, тут, звверху, туди, вгорі</i>	<i>завжди, завтра, зранку</i>	<i>згарячу, зопалу</i>	<i>навмисне, на зло</i>
Утворює ступені порівняння						
Початкова форма	Вищий ступінь		Найвищий ступінь			
<i>голосно, тепло, весело</i>	<i>голосніше, більш голосно, тепліше, більш тепло, веселіше, більш весело</i>		<i>найголосніше, найбільш голосно, найтепліше, найбільш тепло, найвеселіше, найбільш весело</i>			

13 РОЗРЯДИ ПРИСЛІВНИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Таблиця 13

	Розряд	Значення	Питання	Приклади
Означальні	Якісні	Характеризують дію за її якістю	<i>Як?</i>	<i>добре, весело, відмінно, голосно</i>
	Кількісні	Характеризують дію з боку кількості і міри вияву	<i>Скільки? Як багато? Якою мірою?</i>	<i>тричі, дуже, трохи, вдвоє, надзвичайно</i>
	Способу дії	Пояснюють дію щодо характеру чи способу її вияву	<i>Як? Яким способом?</i>	<i>по-нашому, безвісти, спростання, гуртом</i>
Обставинні	Місця	Означають місце або напрямок дії	<i>Де? Куди? Звідки?</i>	<i>там, тут, вгорі, туди, сюди, вниз, вгору</i>
	Часу	Означають час дії	<i>Коли? Доки? Відколи?</i>	<i>вдень, вчора, завтра, давно, тепер</i>
	Причини	Вказують на причину дії	<i>Чому?</i>	<i>згарячу, зопалу</i>
	Меті	Вказують на мету дії	<i>З якою метою? Для чого? Навіщо?</i>	<i>навмисне, наперекір, на зло</i>

14 СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

Таблиця 14

Початкова форма	Вищий ступінь		Найвищий ступінь	
	проста форма (із суфіксами -ше, -іше)	складена форма (зі словами більш, менш)	проста форма (най + вищий ступінь)	складена форма (зі словами найбільш, найменш)
<i>часто</i>	<i>частіше</i>	<i>більш часто</i>	<i>найчастіше</i>	<i>найбільш часто</i>
<i>У жовтні часто іде дощ</i>	<i>Цього року дощ ішов частіше</i>		<i>Найчастіше дощ іде у листопаді</i>	

15 ПРИЙМЕННИК

Таблиця 15

Прийменник – службова частина мови		
Служить для зв'язку слів і словосполучень у реченні		
За походження поділяються на		
Непохідні (первинні)	Похідні (вторинні)	
<i>В, на, до, від, з (зі), через ...</i>	<i>Навколо, близько, поруч, завдяки ...</i>	
За будовою поділяються на		
Прості	Складні	Складені
<i>в, на, до, від, між, коло, протягом</i>	<i>з-за, з-понад, попід, посеред, зверху</i>	<i>з метою, під час, поруч з</i>

16 ГРУПИ ПРИЙМЕННИКІВ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

Таблиця 16

	Використання	Приклади
Непохідні (первинні)	Служать для зв'язку слів і словосполучень у реченні; можуть використовуватися як дієслівні префікси (писати – написати, дописати, вписати)	<i>В, на, до, від (од), у (в), при, з, за, над, через</i>
Похідні (вторинні)	<ul style="list-style-type: none"> - утворюються складанням двох і більше непохідних прийменників; - утворюються від іменників; - утворюються від прислівників; - утворюються від дієслів 	<i>Поза, з-понад, із-за; внаслідок, край, кінець, перед; близько, крім, поруч, серед; завдяки, включаючи.</i>

17 ГРУПИ ПРИЙМЕННИКІВ ЗА БУДОВОЮ

Таблиця 17

Прості	Складні	Складені
Усі первинні: <i>в, на, до, з, через,</i> а також деякі вторинні: <i>край, кінець,</i> <i>коло, протягом,</i> <i>цляхом, перед</i>	Утворенні поєднанням двох або кількох простих прийменників: <i>з-за, з-під, з-понад,</i> <i>з-побіч, посеред, задля,</i> <i>заради.</i> Складні прийменники, порівняно з простими, виражають складніші сміслові відношення між словами в реченні: <i>літати над горою</i> (зверху гори), <i>літати</i> <i>понад горою</i> (зверху і вздовж гори)	1) Утворені з одного або двох прийменників та іменників: <i>з метою,</i> <i>під час, в напрямку, на</i> <i>випадок.</i> 2) Утворені з прийменника і прислівника: <i>поруч з,</i> <i>незалежно від,</i> <i>слідом за, одночасно з.</i> 3) Утворені з прийменника і дієслівних форм: <i>незважаючи на,</i> <i>зважаючи на</i>

18 ПРИЙМЕННИКИ, ЩО ВЖИВАЮТЬСЯ З ПОВНИМИ ФОРМАМИ ВІДМІНКІВ

Таблиця 18

Відмінки	Прийменники	Приклади вживання прийменників
Родовий	Без, коло, біля, поперед, між, поміж, проміж, з, в(у), від, до, для, з-за, з-під, замість, край, вглиб, вздовж, близько, серед, проти, ради, після, крім, кінець	<i>Коло гуртожитку,</i> <i>поперед викладача,</i> <i>з бібліотеки,</i> <i>замість директора,</i> <i>вздовж вулиці, до басейну,</i> <i>після уроків, крім</i> <i>іноземного студента</i>
Давальний	Навздогін, назустріч, наперекір, всупереч	<i>Бігти назустріч матері,</i> <i>діяти всупереч закону</i>
Знахідний	Крізь, через, про, попри, повз, в(у), за, на, над, о(об), понад, поза, перед, по	<i>Повернутися через</i> <i>тиждень, крізь вікно,</i> <i>понад двісті гривень</i>
Орудний	За, понад, поза, по, під, перед, над, між, поміж, проміж, з	<i>Між уроками,</i> <i>перед комп'ютером,</i> <i>зустріч зі студентами</i>
Місцевий	В(у), на, по, о(об), при	<i>Прокидатися о сьомій</i> <i>годині,</i> <i>на першому поверсі,</i> <i>в аудиторії</i>

19 ВЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ У (В)

Таблиця 19

Пишеться у	Пишеться в
1) на початку речення перед буквою, що позначає приголосний звук: <i>У студентській аудиторії.</i> <i>У ю[йу]ридичному відділі.</i>	1) завжди перед буквою, що позначає голосний звук: <i>в Україні, живуть в Анголі, працюють в аудиторії</i>
2) між буквами, що позначають приголосні звуки: <i>студент у Вінниці, ідуть у Японію</i>	2) після голосного перед більшістю приголосних (крім <i>в, ф</i> та буквосполученнями <i>льв, св, тв, хв</i> , тощо): <i>їхати в тролейбусі, працювати в бібліотеці</i>
3) завжди перед буквами <i>в, ф</i> та буквосполученнями <i>льв, св, тв, хв</i> тощо: <i>виглянути у вікно, екскурсія у Львові.</i>	

20 ВЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ З, ІЗ, ЗІ (ЗО)

Таблиця 20

Пишеться з	Пишеться із	Пишеться зі (зо)
1) Перед голосним початку слова незалежно від паузи та закінчення попереднього слова: <i>дповідь з української мови;</i> <i>він познайомився з однією дівчиною</i>	Переважно між свистячими й шиплячими звуками (<i>з, с, ц, ч, ш, щ</i>) та між групами приголосних (після них або перед ними): <i>лист із Сирії, торт із шоколаду, подорож зі Швеції</i>	Перед сполученням приголосних початку слова, зокрема коли початковими виступають <i>з, с, ш, щ</i> та інші, незалежно від закінчення попереднього слова: <i>приїхати зі Сходу;</i> <i>бігти зі стадіону;</i> <i>йти зі школи.</i> Зо завжди вживається з числівниками <i>два, три</i> : <i>позичив зо три сотні гривень</i>
2) Перед приголосним (крім <i>с, ш</i>), рідше – сполученням приголосних на початку слова, якщо попереднє слово закінчується голосним, а також на початку речення: <i>дівчина з хлопцем; програмісти з комп'ютерами;</i> <i>з початком літа студенти відпочивають</i>		

21 СПОЛУЧНИК

Таблиця 21

Сполучник – службова частина мови									
Поєднує однорідні члени речення, прості речення у складному									
За значенням поділяється на									
Сурядні			Підрядні						
Єднальні	Протиставні	Розділові	Причини	Меті	Часу	Умови	Порівняльні	Допустові	Наслідку
<i>І, й, та, також</i>	<i>А, але, проте, зате</i>	<i>Або, то, чи, хоч</i>	<i>Бо, тому, що</i>	<i>Щоб, для того, щоб</i>	<i>Скоро, щойно</i>	<i>Як, якщо, коли б</i>	<i>Мов, немов, наче, ніби</i>	<i>Хоч, хоча, хай, нехай</i>	<i>Так, що</i>
За вживанням поділяються на									
Одиничні			Повторювані			Парні			
<i>І, й, а, але, та</i>			<i>І ... і, ні ... ні, то ... то</i>			<i>Не тільки ... але й, не лише ... а й, як ... так</i>			
За будовою поділяються на									
Прості			Складні			Складені			
<i>А, і, та, бо, чи</i>			<i>Щоб (що + б), якщо (як + що)</i>			<i>Тому що, незважаючи на те що</i>			

22 ГРУПИ СПОЛУЧНИКІВ ЗА ВЖИВАННЯМ

Таблиця 22

Група	Значення	Приклади
Одиничні сполучники	Поєднують прості речення або члени речення і не повторюються при них	<i>І, й, а, але, та</i>
Повторювальні сполучники	Вживаються при кожному простому реченні або членові речення, поєднуючи їх	<i>І ... і, ні ... ні, то ... то, або ... або, чи ... чи</i>
Парні сполучники	Складаються з двох частин, зв'язують два простих речення або два члени речення і розподіляються між ними	<i>Не тільки ... але й, не лише ... а й, як ... так і, як не ... так, хоч ... але, якщо ... то</i>

23 ГРУПИ СПОЛУЧНИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Таблиця 23

	Значення	Група	Приклади
Сурядні сполучники	Поєднують слова, словосполучення і речення	Єднальні	<i>І, й, та, також, як ... так, не тільки ... а й, не тільки ... але й</i>
		Протиставні	<i>А, але, зате, проте, однак</i>
		Розділові	<i>Або, то, чи, хоч, то ... то, не то ... не то, хоч ... хоч, або ... або, чи ... чи</i>
Підрядні сполучники	Виражають залежність одного речення від іншого	Причини	<i>Бо, тому що, у зв'язку з тим що, через те що, адже, оскільки</i>
		Мети	<i>Щоб, для того щоб, аби</i>
		Часу	<i>Тільки-но, щойно, скоро, з того часу як, після того як</i>
		Умови	<i>Як, якщо, коли б</i>
		Порівняльні	<i>Мов, немов, мов би, наче, як, ніби, нібито</i>
		Допустові	<i>Хоч, хоча, хай, нехай, незважаючи на те що</i>
		Наслідку	<i>Так що</i>

24 ГРУПИ СПОЛУЧНИКІВ ЗА БУДОВОЮ

Таблиця 24

Група	Значення	Приклади
Прості сполучники	Не поділяються на частини	<i>А, і, та, бо, чи</i>
Складні сполучники	Утворилися внаслідок злиття двох слів в одне слово (найчастіше прислівники, займенники + частки і прийменники)	<i>Щоб (що+б), якщо (як +що), ніби (ні+би), або (а+бо)</i>
Складені сполучники	Утворилися внаслідок поєднання відмінкових форм займенника <i>той</i> зі сполучниками <i>що, щоб</i> або з прислівником	<i>Тому що, для того щоб, подібно до того як, через те що, незважаючи на те що</i>

25 ВЖИВАННЯ СПОЛУЧНИКІВ І (Й)

Таблиця 25

Сполучник <i>і</i>	Сполучник <i>й</i>
Після приголосного перед словами з початковим приголосним звуком: <i>брат і сестра, зошит і ручка, стіл і стілець</i>	Між голосними: <i>Хайро й Аманда, лабораторія й аудиторія, геометрія й алгебра, українці й іноземці</i>
На початку речення перед приголосним: <i>і знову йде дощ, і розпочалася сесія</i>	Після голосного перед приголосним: <i>Бенвінду й Матео, книга й зошит, шапка й шарф, мати й батько</i>

26 ЧАСТКА

Таблиця 26

Частка – службова частина мови			
Надає додаткові відтінки або служить для творення деяких граматичних форм слів			
За значенням та вживанням поділяються на			
Формотворчі	Словотворчі	Заперечні	Модальні
<i>Би (б), -бо, -но, хай (нехай) ...</i>	<i>Будь-, небудь-де-, -ся, -сь ...</i>	<i>Не, ні, ані</i>	<i>Ось, он, мабуть, майже, невже, аж</i>

27 НАПИСАННЯ ЧАСТОК

Таблиця 27

	Правило	Приклади
Пишуться окремо	Формотворчі частки <i>хай, нехай, б, би</i> та заперечні <i>не, ні, ані</i>	<i>Хай прочитає, написав би, не вивчив</i>
	Більшість модальних часток	<i>Ось, це, саме, лиш, хоч, аж, просто, навіть, що, майже</i>
Пишуться разом	Словотворчі частки <i>аби-, де-, -ся (-сь), ні-, що-, як-</i>	<i>Абиколи, дехто, хтось, якщо, щонайкраще, нічого</i>
Пишуться через дефіс	Частки <i>-бо, -но, -то, -от, -таки, -небудь, будь-, казна-, хтозна-</i>	<i>Иди-бо, тільки-но, будь-що, зробив-таки, хтозна-який</i>
Якщо між часткою і займенником ставиться прийменник або частки <i>ж, же, не</i> , то всі слова пишуться окремо: <i>аби з ким, ні про що, все ж бо, він же таки, що не день</i>		

28 ГРУПИ ЧАСТОК ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Таблиця 28

Частки	Значення	Частки	Приклади
Формотворчі	Використовуються для творення форм умовного і наказового способу дієслів, та найвищого ступеня порівняння прикметників і прислівників	Б (би), хай (нехай), -бо, -но, най-, що-, як-	<i>Прочитав би, хай пише, найдобріший, щонайгірший</i>
Словотворчі	Утворюють нові слова (перетворились на суфікси і префікси)	Будь-, аби-, де-, -небудь, не-, ні-, -ся (-сь), хтозна-	<i>Хто-небудь, дехто, абиде, ніхто, недобре, хтось</i>
Заперечні	Виражають заперечення	Не, ні (ані)	<i>Не читав; не зробили; ані говорив, ані співав; ні мати, ні батько</i>
Модальні	Виражають почуття і ставлення до того, хто говорить, до висловлюваного	- вказівка - сумнів - уточнення - виділення або обмеження - ствердження - питання - підсилення	<i>Ось, осьде, от, це (оце), ото, он; Мабуть, може, наврод, ледве чи; Саме, хоча, якраз, справді, майже; Тільки, лише, лиш, уже, таки, навіть; Так, атож, аякже, авжеж, гаразд; Невже, хіба, чи, що за; Навіть, і (й), же, ж, аж, таки, все, вже, та, то, ой</i>

29 ВИГУК

Таблиця 29

Вигук – неповнозначна частина мови	
Виражає почуття, емоції, волевиявлення	
За походженням поділяється на	
Первинні	Похідні
<i>А! О! Ай! Ой! Фу!</i>	<i>Матінко! Жах! Рятуйте!</i>

30 ГРУПИ ВИГУКІВ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

Таблиця 30

	Значення	Приклади
Первинні вигуки	Можуть складатися з одного голосного звука або кількох голосних і приголосних звуків	<i>А! О! У! Ай! На! Фу! Брр!</i>
Похідні вигуки	За своєю структурою збігаються з однією із форм іменників, прикметників, дієслів, прислівників або з кількома формами різних частин мови, що становлять єдине ціле	<i>Матінко! Жах! Слава! Ганьба! Бувайте! Рятуйте! От тобі й раз! Боже ж мій милий! Біда та й годі!</i>

31 ЗНАЧЕННЯ ВИГУКІВ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

Таблиця 31

	Значення	Приклади
Емоційні вигуки	Радість, захоплення, сум, горе, страх, зневага, осуд, обурення, гнів, невдоволення, співчуття, вагання, сумнів, відчай, іронія	<i>А! О! У! Ай! Фу! Матінко! Жах! Слава! Біда та й годі! От тобі й маєш!</i>
Вигуки, які передають волевиявлення	Наказ, розпорядження, заклик, заохочення, подяка, звертання, привітання, пробачення, прощання, прохання	<i>Геть! Годі! Нумо! Ану! Марш! Агов! Алло! Добридень! Доброго здоров'я! До побачення! Дякую! Щасливо! Вибачте! Йй-Богу!</i>

Вигуки, що виражають етикет	Вітання, подяка тощо	<i>Добридень, на добраніч, прощайте, дай Боже, Боже допоможи, спасибі, на здоров'я, хай йому грець. Добрий вечір, люди добрі!</i>
Звуконаслідувальні слова		<i>ха-ха, кахи-кахи, дзінь, ку-ку-рі-ку, ку-ку</i>
Дієслівні вигуки		<i>бух, клац, трісь</i>

32 СИНТАКСИС

(Розділ граматики, що вивчає речення і словосполучення)

Таблиця 32

Слово	Словосполучення	Речення
лексична одиниця, яка вільно використовується у мовленні	смилове і граматичне поєднання двох або більше повнозначних слів	синтаксична одиниця, що виражає певну думку, має інтонаційну завершеність і служить для спілкування
<i>Студент, урок, перший, робота, писати</i>	<i>Іноземний студент, перший урок, контрольна робота</i>	<i>Іноземний студент на першому уроці пише контрольну роботу</i>

33 СЛОВО, СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ І РЕЧЕННЯ

Таблиця 33

Слово	Словосполучення	Речення
Називає предмет, ознаку чи дію	Уточнено називає предмет, ознаку чи дію	Виражає завершену думку
Складається з морфем (кореня, суфіксів, префіксів тощо)	Складається з двох-трьох слів	Складається зі слів та словосполучень
<i>друг український прочитати</i>	<i>мій друг вчити мову правильно писати вправу</i>	<i>Ранок. Сьогодні вихідний день. Завтра я буду вчити граматику.</i>

34 ВИДИ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ СЛОВАМИ ТА РЕЧЕННЯМИ

Таблиця 34

Словосполучення			
Граматичний зв'язок		Лексичний зв'язок	
<p><i>Узгодження</i> – граматичні форми головного та залежного слова однакові: <i>Вода</i> (Наз.в., ж.р., однина) <i>холодна</i> (Наз.в., ж.р., однина)</p>	<p><i>Керування</i> – головне слово вимагає від залежного певної форми: <i>Читати книгу</i> (Зн.в.)</p>	<p><i>Прилягання</i> – залежне слово приєднується до головного за змістом: <i>Йти (як?) швидко.</i></p>	<p><i>Координація</i> – можлива тільки між підметом та присудком: <i>Я вчусь.</i></p>
Сурядний		Підрядний	
<p>Поєднує рівноправні частини: <i>Студенти та студентки.</i> (сурядне словосполучення). <i>Урок закінчився, але студенти ще писали.</i> (складносурядне речення)</p>		<p>Поєднує головну та залежну частини (від головної частини можна поставити запитання до залежної): <i>Домашнє (яке?) завдання</i> (підрядне словосполучення). <i>Коли закінчиться урок, ми підемо додому.</i> (коли?) (складнопідрядне речення)</p>	
Засоби зв'язку		Засоби зв'язку	
<p>Сполучники сурядності, інтонація: <i>У класі студенти багато пишуть та читають.</i> (сполучник + інтонація) <i>Студентки читали, перекладали.</i> (інтонація)</p>		<p>Закінчення залежного слова, прийменник + закінчення, сполучники, інтонація: <i>Веселі хлопці</i> (закінчення) <i>Йти в бібліотеку.</i> (прийменник + закінчення) <i>Я знаю, що все буде добре.</i> (сполучник + інтонація) <i>Голосно крикнути</i> (інтонація).</p>	

35 ВИДИ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Таблиця 35

<p>Словосполучення – це поєднання двох або більше самостійних слів, пов'язаних граматично та за змістом. У словосполученні виділяють головне і залежне слова. Від головного слова до залежного ставиться питання, за допомогою якого встановлюється змістовий зв'язок (<i>Годувати (чим?) борцем</i>). Граматичний зв'язок здійснюється за допомогою закінчення залежного слова або закінчення і прийменника. (<i>Істи картоплю. Вчитися в університеті.</i>)</p>		
<p>За будовою словосполучення бувають:</p>		
прості	складні	
складаються з двох повнозначних слів	утворені з трьох і більше повнозначних слів	
<i>невеликий твір, написав швидко</i>	<i>дуже пізно прийшов, цікава фотографія в альбомі</i>	
За способом вираження головного слова		
Вид словосполучення	Спосіб вираження головного слова	Приклади
Іменникове	іменник	<i>синя хустка</i>
Прикметникове	прикметник	<i>червоний від хвилювання</i>
Числівникове	числівник	<i>два зошити</i>
Займенникове	займенник	<i>дещо цікаве</i>
Дієслівне	дієслово	<i>ходить на заняття</i>
Прислівникове	прислівник	<i>далеко в лісі</i>

36 ВИДИ ПІДРЯДНОГО ЗВ'ЯЗКУ

Таблиця 36

<p>У словосполученні між головним і залежним словами розрізняють три види підрядного зв'язку:</p>		
узгодження	керування	прилягання
залежне слово вживається в тому ж роді, числі, відмінку, що й головне: <i>Технічний університет</i> – (чоловічий рід, однина, називний відмінок)	головне слово керує залежним, яке приєднується до головного за допомогою прийменника або без нього. <i>вчиться у школі</i> (прийменник + Місцевий відмінок) <i>Написати другові</i> – (Кому? Давальний відмінок)	залежне слово приєднується до головного тільки за змістом. Зв'язком прилягання приєднуються незмінювані слова і форми: <i>Дуже смачний, пішов погуляти, читати лежачи</i>

37 СТІЙКІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Таблиця 37

Стійкі словосполучення або фразеологічні звороти – не розпадаються на частини і мають смислову єдність		
Окремі слова не мають самостійного значення	Завжди складаються з одних і тих же компонентів	Використовується у мовленні повністю
Усе словосполучення має єдине значення, що дорівнює окремому слову, є його синонімом: <i>отримати перемогу – перемогти, клювати носом – дрімати</i>	Заміна одного слова іншим руйнує фразеологізм	Додавання нових слів не допускається

38 РЕЧЕННЯ

Таблиця 38

Речення як основна синтаксична одиниця		
Роль у мові	Ознаки	
Виражає закінчену думку, служить для спілкування, повідомлення, впливу	Має одну або декілька граматичних основ, характеризується смисловою та інтонаційною завершеністю	
Види речень		
За метою висловлювання	За емоційним забарвленням	За структурою
1. Розповідні (повідомлення). 2. Питальні (запитання). 3. Спонукальні (спонукування до дії).	Неокличні, окличні – думка супроводжується сильним почуттям (розповідні, питальні, спонукальні); вимовляються з напруженою підсиленою інтонацією	1. Просте (односкладне або двоскладне), поширене/непоширене, повне/неповне. 2. Складне (має одну або кілька граматичних основ).

39 ВИДИ РЕЧЕНЬ

Таблиця 39

За метою висловлювання		
<p style="text-align: center;">Розповідні</p> <p>Розповідним називається речення, у якому міститься повідомлення про якісь факти, події чи явища дійсності.</p> <p>Інтонія розповідного речення характеризується зниженням тону наприкінці речення</p>	<p style="text-align: center;">Питальні <i>(питальні й риторичні)</i></p> <p>Питальним називається речення, яке містить запитання, що спонукає співрозмовника до відповіді, до роздуму над відповіддю.</p> <p>У таких реченнях тон підвищується на тому слові, що містить смислове запитання.</p> <p>У кінці питального речення ставиться знак питання.</p> <p>Риторичні речення – це речення, які не вимагають відповіді, бо вона вже міститься в самому питанні</p>	<p style="text-align: center;">Спонукальні</p> <p>Спонукальним називається речення, що виражає спонукування до дії у формі прохання, поради, наказу, заборони, вимоги, заклику, перестороги тощо</p>
<i>ВНТУ знаходиться на Хмельницькому шосе.</i>	<i>Де ти вчишся? Що відбувається?!</i>	<i>Виконуйте завдання! Чому ти не пишеш?!</i>
За емоційним забарвленням		
<p style="text-align: center;">Неокличні</p>	<p style="text-align: center;">Окличні</p> <p>Розповідні, спонукальні та питальні речення можуть вимовлятися з підсиленою інтонацією, тобто вони стають окличними. Оклична інтонація на письмі передається за допомогою знака оклику. Відсутність знака оклику свідчить про те, що речення є неокличним.</p>	
<i>Ми пішли додому.</i>	<i>Як добре тут! Яка краса!</i>	

За структурою		
Просте речення	Складне речення	
має одну граматичну основу (підмет і присудок)	складається з двох або більше частин, кожна з яких має граматичну основу (підмет і присудок)	
Може бути односкладне або двоскладне. <i>Ранок.</i> <i>Почався урок.</i>	Складносурядне	Складнопідрядне
	(поєднує синтаксично рівноправні частини)	(поєднує синтаксично нерівноправні частини)
Може бути непоширене та поширене. <i>Я навчаюсь.</i> <i>Мій брат навчається у середній школі.</i>	<i>Тарасу подобаються іноземні мови, а я люблю математику.</i> <i>На вулиці холодно, але ми вирішили піти на прогулянку.</i>	<i>Я сьогодні не пішов на заняття, тому що захворів.</i> <i>Коли він повернувся додому, було вже дуже пізно.</i>
Може бути повне та неповне. <i>Я киянин. (повне)</i> <i>- Киянин?</i> <i>- Так. (зміст без контексту незрозумілий)</i>	Безсполучникове	
	Частини об'єднуються в єдине ціле інтонацією. <i>Думав, доля зустрінеться – спікалося горе</i> <i>(Т. Шевченко)</i>	

40 РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У КІНЦІ РЕЧЕННЯ

Таблиця 40

Типи речень за метою висловлення	Типи речень за емоційним забарвленням	Розділові знаки у кінці речення	Приклади
Розповідні	Неокличні Окличні	· !	<i>Студенти пишуть вправи.</i> <i>Це дуже добре!</i>
Питальні	Неокличні Окличні	? ?! ?!	<i>Сундо, чому ти запізнився?</i> <i>Де ти був вранці?! ?!</i>
Спонукальні	Неокличні Окличні	· !	<i>Читайте, будь ласка.</i> <i>Пишіть швидко!</i>

41 ЗНАЧЕННЯ І ФУНКЦІЇ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

Таблиця 41

Розділові знаки	Інтонаційно-змістовні	КРАПКА (три крапки)	Вживається при розповідній інтонації у спонукальних і розповідних реченнях	<i>Я пішов у кіно. Йди-но сюди.</i>
		ЗНАК ПИТАННЯ	Вживається при питальній інтонації у питальному реченні	<i>Куди ти йдеш?</i>
		ЗНАК ОКЛИКУ	Вживається при кличній інтонації у розповідних, питальних і спонукальних реченнях	<i>Я студент! Що ти робиш?! Пиши правильно!</i>
	Змістовно інтонаційні	КОМА	Знак з'єднання однорідних членів речення і речень	<i>На столі лежали книги, зошити. Викладач запитував, а студенти відповідали.</i>
		КОМИ	Знак відокремлення - слів, граматично не зв'язаних з реченням (вставних слів, звертань); - уточнень; - поширених означень після означуваного слова й обставин, виражених дієприслівником	<i>Здається, буде дощ. Ніч була темна, аж чорна.</i>
		КРАПКА З КОМОЮ	Знак роз'єднання далеких за змістом частин безсполучникового речення	<i>Сонце стояло над головою; не горіло – палило.</i>
		ДУЖКИ	Знак відокремлення вставлених синтаксичних конструкцій (іноді у цих випадках може вживатися парне тире)	<i>І не гнівило нас від поїздів нічних (вони ще й досі сняться).</i>

	ДВОКРАПКА	Знак причини, пояснення. Вживається: - у безсполучниковому складному реченні; - після узагальнювального слова; - при прямій мові після слів автора	<i>Я піду: мені на роботу.</i> <i>Усе цвіте: поля, ліс, гори.</i> <i>Він спитав: «Що мені робити?»</i>
	ТИРЕ	Знак наслідку, протиставлення. Вживається: - у безсполучниковому складному реченні; - перед узагальнювальним словом; - при прямій мові перед словами автора; - на знак пропуску, якщо підмет і присудок в одній граматичній формі	<i>Любиш кататися – люби і саночки возити.</i> <i>Поля, ліс, гори – усе цвіте.</i> <i>«Що мені робити?» – спитав він.</i> <i>Моя мати – лікар.</i>

42 ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ

Таблиця 42

Реченням називається граматично та інтонаційно оформлена за законами певної мови синтаксична одиниця, що є засобом формування, вираження й повідомлення думки	
Граматичною основою речення є підмет і присудок. За наявністю граматичної основи речення поділяються на:	
односкладні <i>Сном не прогонуєшся (Нар. тв.)</i>	двоскладні <i>Сичі в гаю перекликались... (Т. Шевченко).</i>
За наявністю або відсутністю другорядних членів речення поділяють на:	
поширені <i>Шуміла калина край дороги.</i>	непоширені <i>Зійшло сонце.</i>
Просте речення може бути:	
повним – у якому наявні всі головні та другорядні члени речення, необхідні для завершеності будови й повноти вираження значення. <i>Ахмед взяв свої книги та пішов у гуртожиток.</i>	неповним – у якому пропущено один чи кілька членів (головних або другорядних), які зрозумілі з контексту або ситуації мовлення. <i>Мухаммед іде в деканат, а Омар – на кафедру.</i>

Просте речення може бути:	
неускладненим <i>Студенти вчатьсь у ВНТУ.</i>	ускладненим однорідними членами, звертаннями, вставними словами, словосполученнями та реченнями, відокремленими членами речення. <i>На мою думку, слухачі підготовчого відділення, які приїхали з різних країн світу, а також студенти та аспіранти успішно навчаються у ВНТУ.</i>

43 ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Таблиця 43

Головні (основа речення), не залежать один від одного і від інших членів речення		Другорядні залежать від головних членів речення та один від одного		
підмет	присудок	означення	додаток	обставина
Хто? Що?	Що робить? Що зробить?	Який? Яка? Яке? Які? Котрий? Котра? Котре? Котрі?	Кого? Чого? Кому? Чому? Кого? Що? (3) Ким? (3) Чим? На кому? На чому?	Де? Коли? Звідки? Як? Куди? Чому? Навіщо?
<i>Хайро</i>	<i>читає</i>	<i>цікаву</i>	<i>книгу</i>	<i>вчора.</i>

44 ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Таблиця 44

Підмет	Присудок
Підмет означає особу чи предмет, про який говориться в реченні, відповідає на питання <i>хто? що?</i>	Присудок означає, що говориться про особу або предмет, і відповідає на питання <i>що робить особа або предмет? що з ним робиться? який він є? хто/що він є?</i>
<i>Студенти вийшли на перерву. Почався доц. Вона ще не приїхала. Дехто з друзів не прийшов. Викладач із студентами пішли на екскурсію.</i>	<i>Студенти вийшли на перерву. Почався доц. Вона ще не приїхала. День був чудовий. Вона сьогодні сама не своя. Микола почав працювати.</i>

45 ПІДМЕТ ТА СПОСОБИ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ

Таблиця 45

Підмет – це головний член речення, який називає особу, або предмет мовлення		
Запитання	Способи вираження	Приклади
Хто? Що?	<p>іменник у Н. в.; займенник, у Н. в.; інфінітив, словосполучення: числ. + ім. у Р. в., <i>багато, мало, кілька, декілька</i> + ім. у Р. в., <i>тисяча, мільйон, мільярд, пара, більшість, меншість</i> + ім. у Р. в. прикметник, дієприкметник, числівник, прислівник</p> <p>ім. у Н. в. + з + ім. в О. в.</p> <p>займ. + з + ім. (займ.) в О. в.</p> <p>числ. (займ.) + із + ім. (займ.) у Р. в.</p>	<p><i>Студент пише. Ми навчаємося. Вчитися – завжди добре. Тут є п'ять студентів. У класі було багато студентів.</i></p> <p>У залі були майже <i>тисяча студентів</i>. <i>Більшість іноземців поїхали на екскурсію. Сміливий прямує до перемоги. Працюючий доведе справу до кінця. П'ять – моя улюблена оцінка. Майбутнє у моїх руках.</i></p> <p>В аеропорту мене зустріли <i>мати з батьком</i>.</p> <p><i>Ми з другом</i> живемо в одному гуртожитку.</p> <p><i>Один із студентів</i> написав реферат. <i>Ніхто з нас</i> не був на концерті.</p>
За своєю структурою підмет може бути простим (вираженням одним словом) і складеним (вираженням кількома словами)		<p style="text-align: center;"><u>Студент</u> читає.</p> <p>У класі було <u>п'ять студентів</u>.</p>

46 ПРИСУДОК ТА СПОСОБИ ЙОГО ВИРАЖЕННЯ

Таблиця 46

Присудок – головний член речення, який вказує на дію, стан, ознаку підмета і відповідає на питання <i>що робить підмет? що з ним робиться? який він є? хто він такий? що він таке?</i> та ін.		
Простий дієслівний	Складений	
Граматичне та лексичне значення міститься в одній частині	Граматичне та лексичне значення міститься в різних частинах	
Простим дієслівним присудком називається присудок, виражений дієсловом дійсного, умовного або наказового способу	дієслівний Дієслівним складеним називається присудок, який складається з неозначеної форми дієслова і допоміжного дієслова в будь-якій особовій формі	іменний Іменним складеним називається присудок, представлений сполукою дієслова-зв'язки <i>бути</i> у будь-яких особових і часових формах та іменної частини, вираженої іменником, прикметником, дієприкметником, займенником, числівником
<i>Студент <u>читає</u>.</i>	<i>Вона <u>почала читати</u>.</i>	<i>Він <u>буде інженером</u>.</i>

47 ПРОСТИЙ ДІЄСЛІВНИЙ ПРИСУДОК

Таблиця 47

Характеризує дію, стан, ознаку підмета	
<i>Студенти <u>навчаються</u>.</i>	
Спосіб вираження	Приклади
Дієслово дійсного способу	Тепер. час: <i>Ахмед <u>читає</u> текст.</i> Мин. час: <i>Самра <u>повторювала</u> монолог.</i> Майб. час: <i>Фіонг <u>буде слухати</u> музику.</i>
Дієслово наказового способу	<i><u>Пиши</u> слова правильно!</i>
Дієслово умовного способу	<i><u>Написав би</u> ти завдання!</i>
Дієслово у формі майбутнього часу (складна форма)	<i>Я <u>ще довго буду</u> писати.</i>
Дієслово <i>бути</i> у значенні наявності, існування	<i>Наталія <u>буде</u> в університеті у середу.</i>
Фразеологізм	<i><u>Мухаммед довго водив</u> за ніс Омара.</i>

48 СКЛАДЕНИЙ ДІЄСЛІВНИЙ ПРИСУДОК

Таблиця 48

допоміжне дієслово + інфінітив	
<i>Самра почала співати у 5 років.</i>	
Спосіб вираження	Приклади
дієслова зі значенням початку, кінця, продовження дії (<i>почати, закінчити, стати, кинутися, перестати, зостатися, продовжувати</i> тощо);	<i>Я вірші почав писати ще у школі.</i>
дієслова зі значенням можливості, неможливості дії, прагнення, бажання (<i>могти, мусити, мати, уміти, хотіти, треба, бажати, думати, любити, пробувати, наміритися</i> тощо);	<i>Студент не хотів запізнюватися на заняття.</i>
прикметники (коротка форма) <i>радий, здатний, ладен, згодний</i> тощо.	<i>Ми раді бачити вас, дорогі друзі.</i>

49 СКЛАДЕНИЙ ІМЕННИЙ ПРИСУДОК

Таблиця 49

дієслово-зв'язка	+	іменна частина
<i>Ахмед</i>	<i>буде</i>	<i>інженером.</i>
Спосіб вираження дієслово-зв'язки, приклади	Спосіб вираження іменної частини, приклади	
<i>бути, стати, становити, являти, називатися, вважатися, зватися, доводитися, лишатися, прикидатися</i> тощо. Увага! Дієслово-зв'язка <i>бути</i> у формі теперішнього часу (<i>є</i>), як правило, опускається.	(іменник, прикметник, дієприкметник, займенник, числівник) у формі називного чи орудного відмінка, а ще – дієприкметник. До іменної частини можуть входити сполучники <i>як, мов, точно</i> та ін.	
<i>Брат став дизайнером. Мама – найкрасивіша жінка у світі.</i>	<i>Ніч була ясна. Київ стає не тільки духовним, а й освітнім центром.</i>	

50 ТИРЕ МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ

Таблиця 50

Ставиться	Не ставиться
<p>1. Іменник (Н.в.) + Іменник (Н.в.) <i>Київ – столиця України.</i></p>	<p>1. Підмет + НЕ+ присудок <i>Серце не камінь.</i></p>
<p>2. Інф. + Інф. <i>Жити – батьківщині служити.</i> <i>Життя прожити – не поле перейти (Прислів'я).</i></p>	<p>2. Якщо підмет або присудок виражаються займенником, прикметником, дієприслівником, порядковим числівником: <i>Я син народу (І. Франко).</i></p>
<p>3. Числ. + Числ. <i>Два на два – чотири.</i> <i>Три на п'ять – п'ятнадцять.</i></p>	<p>3. Якщо присудок має порівняльне значення і до його складу входять слова <i>як, ніби, наче, мов, немов</i>: <i>Хата як писанка.</i></p>
<p>4. Ім. + Інф. <i>Наше завдання – добре вчитися.</i></p>	<p>4. Присудок виражений іменником чи займенником у непрямих відмінках: <i>Я від коріння. Я із первовіку (Б. Олійник).</i></p>
<p>5. Інф. + Ім. <i>Ходити в університет – велика радість.</i></p>	<p>6. Якщо перед присудком, вираженим іменником, стоять слова <i>це, то, це є, це значить, ось</i>: <i>Сесія – це підсумок навчального семестру.</i></p>
<p>Тире може ставитися, якщо хочуть виділити присудок, підкреслити його смислове навантаження в реченні; у такому випадку він виділяється й інтонацією (<i>Це – моя мати</i>).</p>	

51 ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Таблиця 51

Другорядні члени речення пояснюють головні або інші другорядні члени й синтаксично залежать від пояснювальних слів				
Член речення	Що означає	Відповідає на запитання	Приклади	Багатозначність другорядних членів речення
Додаток	Предмет або особу	Непрямих відмінків (всі відмінки, крім називного)	<i>Самра купила хліб і молоко. Він розповів про життя.</i>	<i>Потяг (який? куди?) на Київ прибув без запізнення. На столах (де? на чому?) лежали книги.</i>
Означення	Ознаку предмета або особи	який? чий? котрий? скількох?	<i>Іноземний студент прийшов на концерт.</i>	
Обставина	Місце, час, причину, образ дії	Як? Куди? Де? Звідки? Коли? Чому? Навіщо? та ін.	<i>Студенти добре написали диктант.</i>	

52 ДОДАТОК

Таблиця 52

Додаток – другорядний член речення, що означає предмет, який є об'єктом дії. Відповідає на питання непрямих відмінків.		
Значення додатків		
Грамаітичні значення: означає	Запитання	Приклади
1. Особу або предмет, для якого здійснюється дія	Кому? (Д. в.)	Студенту подарували подарунок.
2. Особу або предмет, на який поширюється дія	Що? (З. в.)	Ще в школі я обрав собі професію.
3. Знаряддя дії	Чим? (О. в.)	Я пишу олівцем.
4. Особу або предмет для порівняння	Кого? (Р. в.)	Брат старший за мене.
5. Стан особи	Кому? (Д. в.)	Ользі холодно.

53 СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ДОДАТКІВ

Таблиця 53

Частина мови	Приклади	Запитання
іменник	Я знаю фізику .	Що?
займенник	Мені дали завдання.	Кому?
числівник	Десять ділиться на два .	На що?
прислівник (у значенні іменника)	Завтра не буде схоже на сьогодні .	На що?
прикметник у значенні іменника	Вранці я бачив чергового .	Кого?

54 ОЗНАЧЕННЯ

Таблиця 54

Означення – другорядний член речення, що вказує на ознаку предмета й відповідає на питання який? чий? котрий? скількох?

Граматичні значення	Запитання	Приклади
Ознаки осіб чи предметів	Який? Яка? Яке? Які?	<i>Іноземний студент приїхав до України.</i>
Ознаки за належністю	Чий? Чия? Чие? Чий?	<i>Це Шевченкова поезія.</i>
Порядок при лічбі	Котрий? Котра? Котре? Котрі?	<i>Перший урок починається о 8.15</i>

55 СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЗНАЧЕНЬ

Таблиця 55

Частина мови	Приклад	Частина мови	Приклад
Прикметник	<i>В пахучій хмарі дощової глици стоїть туман (Л. Костенко)</i>	Дієприкметник	<i>Сірі води густо спливали з сірого неба на посірілу землю (М. Коцюбинський)</i>
Дієприкметниковий зворот	<i>Стара черемха заздро поглядала на першу вишню, визрілу сміло (В. Беля)</i>	Іменник у непрямих відмінках	<i>Промінь сонця золотом розмальовує світанок (І. Коваль)</i>
Прислівник	<i>Каву по-східному готують у піску (З газети)</i>	Інфінітив	<i>Бажання освіжитися підсилювало прохолодне й бурхливе море.</i>

56 ОБСТАВИНИ. ВИДИ ОБСТАВИН

Таблиця 56

Обставина – другорядний член речення, що характеризує дію або ознаку з погляду їхньої якості, кількості, інтенсивності, місця, часу, мети, причини		
Назва	Запитання	Приклад
ступеня і способу дії	(як? у який спосіб?)	<i>Іван заговорив достойно та урочисто.</i>
місця	(де? куди? звідки?)	<i>Здалеку повіяло вогкістю, недалеко була річка.</i>
часу	(коли? відколи? доки?)	<i>Другого дня рано небо було синє надзвичайно, садок був веселий, барвінок усміхався.</i>
причини	(чому? через що? з якої причини?)	<i>Тарас аж крякнув з досади, спересердя.</i>
мети	(для чого? з якою метою?)	<i>Роман наготувався стрибнути на допомогу.</i>
умови	(за якої умови?)	<i>Отак жив Чіпка, виростав у голоді та холоді, у злиднях та недостачах.</i>
допусту	(не зважаючи на що?)	<i>Незважаючи на малесенький вітерець, парило і робилося душно.</i>

57 СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОБСТАВИН

Таблиця 57

Обставини	Частина мови	Приклад
ступеня і способу дії	прислівник, іменник у непрямих відмінках, дієприслівник та дієприслівниковий зворот, фразеологізм	<i>Студенти писали гарно, швидко та правильно. Ахмед із зацікавленням подивився на дошку. Жив собі як вареник у маслі.</i>
місця	прислівник, іменник (із прийменником або, рідше, без нього)	<i>У класі сиділи першокурсники.</i>
часу	прислівник, дієприслівник, дієприслівниковий зворот	<i>Увечері ми будемо робити вправи. У казані дозріває, булькочучи, каша (Малишко). Важко дихаючи, працювали бійці (Гончар).</i>
причини	прислівник, іменник у непрямих відмінках, дієприслівниковий зворот	<i>Від радості вона заплакала.</i>
мети	прислівник, іменник у непрямих відмінках, неозначена форма дієслова	<i>Ми зупинилися для перевірки завдань.</i>
умови	іменник у непрямих відмінках, дієприслівниковий зворот	<i>При високій температурі краще залишитись вдома. Маючи хороші знання, я можу вступити в університет.</i>
допусту	іменник із прийменником, дієприслівниковий зворот	<i>Незважаючи на погану погоду, ми пішли на екскурсію.</i>

58 ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Таблиця 58

Однорідні члени речення – це такі члени речення, які виконують однакову синтаксичну функцію, відносяться до одного й того самого члена речення і поєднуються між собою сурядним зв'язком. Однорідні члени речення рівноправні і не залежать одне від одного. Вони називають поняття, близькі за своєю сутністю.

У реченні однорідні члени можуть поєднуватися за допомогою:

сполучників сурядності	<i>Теслярі робили мости на Дніпрі, і Дінці, і на тихому Збручі.</i>
інтонації, що на письмі позначається комою або крапкою з комою	<i>В один день затопило ліси, сінокоси, городи.</i>
обох цих способів	<i>Сонце росло, палало і тихо спускалося додолу.</i>

Однорідними можуть бути такі члени речення:

Підмети	<i>Студенти і викладачі дивляться фільм.</i>
Присудки	<i>Студенти читають і пишуть тексти.</i>
Додатки	<i>Першокурсники виконують вправи і завдання.</i>
Означення	<i>Самостійні, лабораторні роботи студенти пишуть щотижня.</i>
Обставини	<i>Заняття проводять в аудиторіях, у лабораторіях, у лекційних залах.</i>

59 РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

Таблиця 59

Кома	
Якщо однорідні члени не з'єднані сполучником	<i>У бібліотеці багато підручників, посібників, словників.</i>
Перед протиставними сполучниками	<i>Стимулом у навчанні є знання, а не оцінки.</i>
Між однорідними членами, з'єднаними повторюваними сполучниками	<i>І спорт, і туризм допомагають активно відпочивати.</i>
Якщо однорідні члени з'єднані сполучниками попарно, то кома ставиться між кожною парою	<i>Мудрість народна зберігається у прислів'ях і приказках, афоризмах і метафорах.</i>
При однорідних членах, з'єднаних парними сполучниками як – так, не тільки – але й, не так – як, перед другою частиною	<i>Людина має бути не тільки здоровою, а й гарною.</i>

Тире	
Якщо однорідні члени, не з'єднані сполучниками, різко протиставляються	<i>Знання потрібні не сьогодні – завжди.</i>
Між узагальнюючим словом і однорідними членами	<i>Знання математики, фізики, філософії, економіки, мови – усе необхідно майбутньому інженеру.</i>
Двокрапка	
Між узагальнюючим словом і однорідними членами	<i>Сучасний інженер повинен цікавитися усім: програмуванням, статистикою, інформатикою, екологією.</i>
Крапка з комою	
Якщо однорідні члени поширені, особливо коли в їхньому складі є свої розділові знаки	<i>У навчальній програмі багато різних дисциплін: математика, фізика, інформатика; історія, мова, культурологія.</i>

60 УЗАГАЛЬНЮЮЧІ СЛОВА ПРИ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

Таблиця 60

Узагальнююче слово уточнюється, конкретизується однорідними членами речення		
Розділові знаки при однорідних членах речення		
Однорідні члени, а потім узагальнююче слово	Узагальнююче слово, а потім однорідні члени	Речення не закінчується однорідними членами речення
○,○ - □ <i>Сонце, ліси, поля, води, повітря – все це ми маємо берегти.</i>	□:○,○ <i>Усе зникло: і місто, і гори, і поле, і гай.</i>	□:○,○-... <i>Твори багатьох українських письменників: Т. Шевченка, І. Франка, В. Винниченка – перекладені різними мовами світу.</i>

61 ВІДОКРЕМЛЕНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Таблиця 61

<p>Відокремлення – це виділення одного із членів речення (як одиничного, так і з пояснювальними словами) за допомогою інтонації з метою надання йому певної самостійності</p>	
<p>Речення з відокремленими означеннями (після слова, яке пояснює, прикметник або дієприкметник, дієприкметниковий зворот). Уточнювальні означення можуть приєднуватися за допомогою сполучників підрядності: <i>хоч, навіть, якщо, чи, або</i></p>	<p><i>Стадіон, великий і просторий, приваблює спортсменів і фізкультурників. У сучасній лабораторії, обладнаній найновішою технікою, відбуваються лабораторні заняття.</i></p> <p><i>Веселі, хоч і втомлені, студенти повертаються після іспиту додому.</i></p>
<p>Речення з відокремленими обставинами (дієприслівником, дієприслівниковим зворотом та іменниково-прийменниковими конструкціями)</p>	<p><i>Зранку, о 8.15, починаються заняття. У ВНТУ, у приміщенні науково-технічної бібліотеки, проходить семінар бібліотекарів. Поспішаючи і не роздумуючи, ми діємо безвідповідально.</i></p>

62 ЗНАЧЕННЯ ВСТАВНИХ СЛІВ, СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ, РЕЧЕНЬ

Таблиця 62

<p>Вставними є слова (словосполучення, речення), які граматично не пов'язані з членами речення і виражають ставлення мовця до висловленого, його оцінку і т. д. Вставні слова не несуть нової інформації, а лише певним чином оцінюють, уточнюють основне повідомлення. Вставні слова, словосполучення і речення вимовляються зниженим тоном, у прискореному темпі. Перед ними і після них робиться пауза.</p>		
Значення	Вставні слова	Приклади
<p>Виражають упевненість, невпевненість, сумнів</p>	<p>Безумовно, безперечно, без сумніву, певна річ, правда, здається, видно, мабуть, може, очевидно, може бути, либонь, а може, правду кажучи, щоправда, сподіваюся</p>	<p><i>Правду кажучи, я забув домашнє завдання. Мабуть, завтра буде дощ.</i></p>

Виражають задоволення, незадоволення, радість, жаль, здивування	На щастя, на диво, слава Богу, на жаль, як на зло, на сором, чого доброго, як навмисне, як на біду, дивна річ	<i>На щастя, я все встиг зробити.</i>
Указують на джерело повідомлення	По-моєму, по-твоєму, кажуть, як кажуть, мовляв, на мою думку, бачу, по-вашому, як відомо, на думку ..., за словами ...	<i>По-моєму, ти погано написав диктант.</i>
Указують на зв'язок думок, послідовність викладу	По-перше, по-друге, нарешті, до речі, між іншим, крім того, навпаки, отже, наприклад, інакше кажучи, таким чином, значить, виходить, однак, проте	<i>Студенту треба, по-перше, вивчити мову, а по-друге, мати хороші знання з спеціальних дисциплін.</i>
Привертають увагу співрозмовника	Чуєте, бачиш, уяви собі, зверніть увагу, майте на увазі, між нами кажучи, зрозумійте, даруйте	<i>Між нами кажучи, я погано відповідав.</i>

Зверніть увагу!

Деякі дієслова (*здається, кажуть, думаю*), прислівники (*звичайно, видно, можливо*), іменники (*правда, на жаль, на щастя*) тощо в реченні можуть виконувати різні функції – бути членами речення і вставними словами. Якщо до слова в реченні можна поставити питання від інших слів, то воно не вставне і виділяти його комами не потрібно.

Порівняйте:

Там кажуть усю правду.	Там, кажуть, сонце спати лягає.
Максим може вам заспівати.	Я, може, вам заспіваю?
Здалеку видно плесо річки.	Будинок тут, видно, недавно збудовано.

63 ВСТАВНІ ТА ВСТАВЛЕНІ КОНСТРУКЦІЇ

Таблиця 63

Завжди є вставними:	Залежно від контексту є вставними:	Не є вставними:
<p>Мабуть, по-моєму, крім того, щоправда, по-перше, а втім, отже, однак, одначе, між іншим, власне.</p>	<p>Звичайно, здається, нарешті, взагалі, безперечно, видно, правда, навпаки.</p>	<p>Ніби, нібито, мовби, немовби, наче, неначе, все-таки, адже, от, навіть, між тим, у кінцевому підсумку, буквально, майже, за традицією, при цьому, якраз, як не як, тим часом, водночас та ін.</p>

64 РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЯХ

Таблиця 64

Дужки	Кома	Тире
<p>Якщо вставлені конструкції вимовляються таким же тоном, як основне речення:</p> <p><i>Щоб навчитися гарно говорити у вузькому колі (про це вже йшлося в першій частині книги), треба вміти бачити, слухати й запам'ятовувати все нове й цікаве.</i></p>	<p>Якщо вставлені конструкції вимовляються пониженим тоном порівняно з основним реченням:</p> <p><i>Іноді хтось у товаристві почне розповідати пригоду, яка, ви в цьому переконані, може образити когось з присутніх.</i></p>	<p>Якщо вставлені конструкції вимовляються підвищеним тоном порівняно з основним реченням:</p> <p><i>Радимо не лишати поза увагою позитивні риси та якості – хай навіть не яскраво виражені – людей, що нас оточують, і висловлювати схвалення й визнання, де це доречно.</i></p>

65 РЕЧЕННЯ ЗІ ЗВЕРТАННЯМИ

Таблиця 65

Звертання – це слово або декілька слів, що називають особу чи предмет, до якого звернена мова. Звертання бувають:	
поширені (складаються з декількох слів): <i>Не журися, славна Україно.</i>	непоширені (складаються з одного слова): <i>Слово, чому ти не твердая криця.</i>
Звертання можуть бути виражені:	
кличною формою іменника: <i>Що, братику, посіяв, те й пожни!</i>	прикметником, ужитим у значенні іменника: <i>Будь щаслива та здорова, чорноброва.</i>

66 РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У РЕЧЕННЯХ ЗІ ЗВЕРТАННЯМИ

Таблиця 66

Звертання виділяється комою або, при окличній інтонації, знаком оклику		
На початку речення	У середині речення	У кінці речення
<i>Земле, радій і цвіти!</i>	<i>Оживи, козацька славо, у бандурних струнах.</i>	<i>Привіт тобі, прекрасний ранку!</i>

67 СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

Таблиця 67

Сполучникові		Безсполучникові
складносурядні	складнопідрядні	
Прості речення поєднуються у складне за допомогою інтонації та сурядних сполучників: <i>Пролунав дзвоник, і студенти увійшли в клас.</i>	Прості речення поєднуються у складне за допомогою інтонації та підрядних сполучників або союзних слів: <i>Коли пролунав дзвоник, студенти увійшли в клас.</i>	Прості речення поєднуються у складне за допомогою інтонації: <i>Пролунав дзвоник, студенти увійшли в клас.</i>

68 СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ

Таблиця 68

Складносурядним називають складне речення, частини якого рівноправні за змістом і пов'язані сурядним зв'язком за допомогою сурядних сполучників	
Сурядні сполучники	Приклади
<i>єднальні:</i> і, й, та (-і), ні,...ні, ані...ані, не тільки...а й, і...і	<i>Сесія, і тренування довелося припинити.</i>
<i>протиставні:</i> а, але, зате, проте, однак, та (але)	<i>Слово – срібло, а мовчання – золото (Нар. тв.).</i>
<i>розділові:</i> або, чи, то...то, або...або, чи...чи, не то...не то	<i>Чи то читають, чи то співають студенти на підготовчому відділенні.</i>

69 РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В СКЛАДНОСУРЯДНИХ РЕЧЕННЯХ

Таблиця 69

Розділовий знак	Правило	Приклади
Кома	Частини речення виражають одночасність, послідовність подій або причиново-наслідкові зв'язки	<i>Минув рік, і слухачі підготовчого відділення стали студентами.</i>
Тире	Частини речення виражають швидку зміну подій чи причиново-наслідкові зв'язки (у другому реченні висновок або наслідок дії першого)	<i>Закінчився семестр – і настала сесія. Курсова робота виконана – попереду захист.</i>
Крапка з комою	Частини речення значні за обсягом або в середині них є свої розділові знаки	<i>Тема нова і складна, а матеріалу мало і в підручниках, і в Інтернеті, і потрібно чимало часу провести у бібліотеці, готуючи доповідь.</i>

70 СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ. БУДОВА СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ

Таблиця 70

<p>Складнопідрядним називається таке складне речення, у якому одне просте речення за змістом і граматично залежить від іншого та з'єднується з ним за допомогою підрядного сполучника або сполучного слова (<i>Де господар добре робить, там і поле буйно родить (Нар. тв.)</i>)</p>		
<p>Складнопідрядне речення складається з головного речення й одного або кількох підрядних, що пояснюють головне загалом або один із його членів</p>		
<p>Підрядне речення стоїть після головного:</p> <p><i>Треба читати книги, які вчать мудрості життя.</i></p>	<p>Підрядне речення стоїть в середині головного:</p> <p><i>Гілки дерев здавались пухнастими, і коли віяв вітерець, тихо шуміли.</i></p>	<p>Підрядне речення стоїть перед головним:</p> <p><i>Якщо викладач скаже, я виконаю це завдання.</i></p>
<p>Підрядні речення від головного відділяються комами.</p>		

71 СПОЛУЧНИКИ ТА СПОЛУЧНІ СЛОВА У СКЛАДНОПІДРЯДНОМУ РЕЧЕННІ

Таблиця 71

Підрядні сполучники (не бувають членами речення)		Сполучні слова – це повнозначні слова; вони, на відміну від сполучників, є членами речення
прості	складні	
<i>що, як, щоб, якщо, якби, хоч, ніж, мов, чи</i>	<i>через те що, тому що, у зв'язку з тим що, незважаючи на те що</i>	<i>хто, що, який, чий, котрий, де, куди, звідки, як, чому, коли</i>
<i>Ахмед розповів, що його брат пішов на екзамен.</i>	<i>Я запізнився, тому що був зайнятий.</i>	<i>Хто думає, той і розум має (Нар. тв.).</i>

72 ВИДИ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ

Таблиця 72

Вид підрядного речення	Питання / сполучники чи сполучні слова	Приклад
означальне	який? яка? яке? які?	<i>Навчання – це багаторічний процес, що вимагає багато зусиль.</i>
	спол.: <i>що, щоб, ніби;</i> спол. сл.: <i>який, котрий, що, де, куди, звідки</i>	
з'ясувальне	хто? що? кого? чого?	<i>Не можна повірити, що ще недавно студенти не знали жодного слова українською.</i>
	спол.: <i>що, як, щоб, мов, ніби, наче, аби, якби, коли, поки, доки, чи</i> спол. сл.: <i>який, чий, котрий, що, де, куди, звідки, як, чому</i>	
обставинне місця	де? куди ? звідки ?	<i>Тепер я навчаюся там, де мріяв.</i>
	спол. сл.: <i>де, куди, звідки</i>	
обставинне часу	коли? як довго? доки? з яких пір?	<i>Коли працюєш над курсовим проектом, забуваєш про відпочинок.</i>
	спол.: <i>як, після того як, відколи, відтоді як, з тих пір як</i> спол. сл.: <i>коли, поки, доки</i>	
обставинне способу дії, міри і ступеня	як? яким способом? якою мірою? наскільки?	<i>Чим більше працюєш протягом семестру, тим легше скласти сесію.</i>
	спол.: <i>що, чим...тим, аж, що аж</i> спол. сл.: <i>як, скільки, наскільки</i>	
обставинне порівняльне	як?	<i>Зацвіла в долині червона калина, ніби засміялась дівчина-дитина (Т. Шевченко).</i>
	спол.: <i>як, ніби, наче, мовби</i> спол. сл.: <i>як</i>	

обставинне умови	за якої умови?	<i>Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя (Т. Шевченко).</i>
	спол.: <i>якщо, коли, якби, як, раз, аби</i>	
обставинне причини	чому? через що? з якої причини?	<i>Анас не помилився у виборі професії, тому що все йому дається легко.</i>
	спол.: <i>бо, що, оскільки, адже, тому що, через те що, внаслідок того що, у зв'язку з тим що</i>	
обставинне мети	з якою метою? навіщо? для чого?	<i>Студенти пішли на консультацію, щоб з'ясувати незрозумілі питання.</i>
	спол.: <i>щоб, аби, для того щоб, з тим щоб</i>	
обставинне допустове	незважаючи на що?	<i>Хоч українська мова не рідна, але висловлюється Грейсі грамотно, зрозуміло.</i>
	спол.: <i>хоч, хай, незважаючи на те що, дарма що</i>	
обставинне наслідку	умовно можна поставити питання і що ж? і який наслідок?	<i>Завдання були такі складні, а часу було так мало, що доводилося працювати цілодобово.</i>
	спол.: <i>так що</i>	

73 БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

Таблиця 73

Безсполучникове складне речення – таке складне речення, у якому прості речення об'єднуються в одне ціле без сполучників за допомогою інтонації та змісту. У безсполучниковому складному реченні між його частинами ставляться такі розділові знаки: кома, крапка з комою, двокрапка, тире.

74 РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ СКЛАДНИХ РЕЧЕННЯХ

Таблиця 74

Знак	Значення	Як перевірити	Приклади
,	одночасність та послідовність	За змістом	<i>Весна ледачого не любить, вона проворного голубить.</i>
;	коли окремі частини безсполучникового речення не мають тісного зв'язку у змісті або якщо в середині частин є свої розділові знаки		<i>Ніч прозора, безшумна, тепла; ніби оксамитом огортає людину м'яке степове повітря.</i>
—	- при протиставленні - у першому реченні час або умова - у другому реченні наслідок - швидка зміна подій	Сполучники <i>а, але, ...</i> Сполучники <i>коли, якщо</i> Сполучник <i>так що</i>	<i>Мало прожити життя – треба життя зрозуміть. На годину спізнишся – за рік не доженеш. Виглянуло сонце – озеро вмить проясніло, радісно посміхнулось до неба.</i>
:	- у другому реченні причина - друге речення пояснює перше - друге речення доповнює перше	Сполучник <i>тому що</i> Сполучник <i>а саме, що, тобто</i>	<i>Знаю: з попелу сходять квіти. Вірю: з каменю б'є джерело. Говори, говори, моя мила: твоя мова – співучий струмок.</i>

75 СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЧУЖОГО МОВЛЕННЯ

Таблиця 75

Пряма мова	Складнопідрядне речення	Речення зі вставними словами
<i>Ахмед попросив: «Омаре, дай мені книгу».</i>	<i>Ахмед попросив Омара, щоб він дав йому книгу.</i>	<i>Як каже наша викладачка, час іде швидко.</i>

76 ПРЯМА МОВА

Таблиця 76

<p>Прямою мовою називається чуже мовлення, передане дослівно, з повним збереженням змісту, форми та інтонації. Пряма мова супроводжується словами автора, які вказують, кому вона належить. Слова автора можуть стояти перед прямою мовою, після неї чи всередині неї</p>	
Правило	Приклад
«П», – а.	«Я хочу добре знати українську мову», – відповідає Дуда.
«П?» – а.	«Як правильно?» – питає Марія.
«П!» – а.	«Дуже дякую!» – крикнув Омар.
А: «П?»	Карина запитала: «Хто читає текст?»
«П, – а, – п».	«Добре пишу, – каже Сантьяго, – та погано говорю.
«П, – а. – П».	«Я виконую вправу, – сказав Імад. – Скоро допишу».

77 ПРЯМА І НЕПРЯМА МОВА

Таблиця 77

Пряма мова	Непряма мова
Пряма мова – це точне відтворення висловлення зі збереженням його лексичних, граматичних та стилістичних особливостей	Непряма мова – це передача чужого висловлення у формі підрядної частини складнопідрядного речення
1. Факт	
<p>Декан сказав: «Іспит почнеться о 9 годині ранку».</p> <p>Андрій пообіцяв Марійці: «Я допоможу тобі підготуватися до уроку».</p>	<p>Декан сказав, що іспит почнеться о 9 годині ранку.</p> <p>Андрій пообіцяв Марійці, що допоможе їй підготуватися до уроку.</p> <p>Або: Андрій пообіцяв Марійці допомогти підготуватися до уроку.</p>
2. Спеціальне питання	
<p>Син спитав: «Батько, коли ми підемо у парк?»</p> <p>Викладач запитав Максима: «Чому ти запізнився?»</p>	<p>Син спитав батька, коли вони підуть у парк.</p> <p>Викладач запитав Максима, чому він запізнився.</p>

3. Загальне питання

<i>Моя подруга запитала у мене: «Хочеш приєднатися до нас?» Викладач запитав студентів: «Ви зрозуміли вправу?»</i>	<i>Моя подруга запитала у мене, чи хочу я приєднатися до них. Викладач запитав студентів, чи зрозуміли вони вправу.</i>
--	---

4. Спонування до дії

<i>Ганна попросила Володимира: «Допоможи мені, будь ласка, відкрити двері». «Поверніть книжку у вівторок», – сказала бібліотекарка.</i>	<i>Ганна попросила Володимира, щоб він допоміг їй відкрити двері. Або: Ганна попросила Володимира допомогти їй відкрити двері. Бібліотекарка сказала, щоб ми повернули книжку у вівторок.</i>
---	---

78 ЗАМІНА ПРЯМОЇ МОВИ НЕПРЯМОЮ

Таблиця 78

Речення прямої мови	Засоби зв'язку	Приклади	
		пряма мова	непряма мова
Розповідне	Сполучники: <i>що, ніби, щоб</i>	<i>Передихнула, промовила вголос: «Я вільна» (Р. Іваничук)</i>	<i>Передихнула, промовила вголос, що вільна.</i>
Питальне	Сполучники чи сполучні слова: <i>хто, що, який, чий, котрий, де, коли, як тощо</i>	<i>«А куди ви йдете, люди добрі?» – осмілився спитати Павлусь (А. Чайковський)</i>	<i>Павлусь осмілився спитати, куди вони йдуть.</i>
	Сполучник <i>щоб</i>	<i>«Тосю, ану йди сюди!» – закричав Юрко (Є. Гуцало)</i>	<i>Юрко закричав, щоб Тося підійшла.</i>

Запам'ятайте!

Пряма мова	Непряма мова
Він сказав «Добрий день!»	Він привітався.
Він сказав «До побачення!»	Він попрощався.
Він сказав «Дякую!»	Він подякував.
Він сказав: «Добре, я згоден».	Він погодився.
Він спитав: «Можна увійти?»	Він спитав дозволу увійти.
Він сказав: «Вибачте мені!»	Він попросив вибачення.

79 ДІАЛОГ

Таблиця 79

<p>Діалог (dialog) – двосторонній обмін інформацією (розмова, спілкування) між двома людьми (або у технічній мові – людиною та ЕОМ) у вигляді питань та відповідей</p>	
<p>Діалог складається із реплік, слова автора часто не зазначаються</p>	
<p>- Р. (!?) - Р, (!?) - а. - Р.</p>	<p>- Не розумію, що ти хочеш? - У житті людини все добре! – сказав Мухаммед. – Є радість і печаль.</p>
<p>- Доброго дня, пані Оксано! - Доброго дня, Домінгуше. - Який у нас урок? - Другий. - Дякую. - До зустрічі. - На все добре!</p>	

80 ЦИТАТА. СПОСОБИ ОФОРМЛЕННЯ ЦИТАТИ

Таблиця 80

<p>Цитата – це особливий спосіб відтворення чужої мови, різновид прямої мови. Речення з цитатами за своєю будовою та пунктуаційним оформленням не відрізняються від речень з прямою мовою. Різниця полягає в спеціальному призначенні цитат і обов'язковому точному посиланні на джерело цитованого висловлювання. Цитують, дослівно відтворюючи, уривки з наукових праць, художніх текстів, чийсь висловлювання для підтвердження певної думки</p>	
<p>Спосіб оформлення цитати</p>	<p>Приклади</p>
<p>Пряма мова</p>	<p><i>Тато сказав: «Вчись старанно».</i></p>
<p>Непряма мова</p>	<p><i>Мухаммед просив, щоб ти прийшов до нього.</i></p>
<p>Вставні слова</p>	<p><i>На мою думку, ти добре складиш екзамени.</i></p>
<p>Різновидом цитати є епіграф.</p> <p>Епіграф – це короткий вислів, уміщений перед текстом твору або його частини як виразник основної думки</p>	

81 ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ЦИТАТИ, ЕПІГРАФА

Таблиця 81

Правило	Приклади
1. Цитата може оформлюватись як пряма мова зі збереженням відповідних розділових знаків	<i>«Микола Джеря, – як писав Франко, – хоч кріпаком родився, був однаково з тих здорових натур, що скоріше вломляться, а зігнути не дадуться».</i>
2. Цитата може виступати частиною авторського речення. Тоді вона береться в лапки, але починається з малої букви	<i>Один з найулюбленіших народних героїв – козак Голота, який «не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота».</i>
3. Якщо цитата наводиться не повністю, то на місці пропуску ставлять три крапки	<i>Максим Рильський пише, що Леся Українка справжніх друзів знайшла в особі Івана Франка, «з яким інколи заходила, однак, у гострі суперечки..., і в особі Ольги Кобилянської, тонкої та глибокої письменниці...».</i>
4. Цитата як самостійне висловлювання в тексті береться в лапки. Після неї в дужках подається інформація про автора, джерело, звідки взято висловлювання. Крапку ставлять після дужок. Якщо інформацію про джерело записують окремим рядком, крапку після дужок не ставлять	<i>«Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. І поки живе мова – житиме й народ як національність» (І. Огієнко). «Мова завжди живе поряд з пісню, сестрою її рідною» (П. Тичина).</i>
5. Цитата-вірш у лапки не береться. Вказівка на джерело цитати подається в дужках у наступному рядку	<i>І мене в сім'ї великій, Сім'ї вольній, новій, Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом. (Т. Шевченко, «Заповіт»).</i>
6. У цитованому суцільним рядком вірші зберігається велика літера, яка була на початку кожного віршового рядка	<i>«Що є свобода? Добро в ній яке? Кажуть, неначе воно золотє? Ні ж бо, не золотє: зрівнявши все злото, Проти свободи воно лиш болото» (Г. Сковорода).</i>
7. Епіграф записується перед текстом у правому куті без лапок. Вказівка на джерело записується в наступному рядку без дужок і крапки	<i>Епіграф до розділу «Сорочинського ярмарку» М. Гоголя: За моє ж жито мене ж і побито. (Прислів'я).</i>

82 ПУНКТУАЦІЯ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ

Таблиця 82

<p>Пунктуація (від лат. <i>punctuatio</i> – <i>punctum</i>, що означає крапка) – це розділ мовознавства про використання та вживання на письмі розділових знаків</p>		
<p>Розділові знаки сучасної української мови становлять цілу систему. До цієї системи входять:</p>		
Розділовий знак	Його графічне позначення	Приклади вживання
одиничні розділові знаки		
Крапка	.	<i>Я добре попрацював.</i>
двокрапка	:	<i>Дівчина відповіла: «А я знаю, як тебе звати»</i>
три крапки	...	<i>А ти все та ж...</i>
кома	,	<i>У Андреса багато друзів, подруг.</i>
крапка з комою	;	<i>1) звук; 2) буква; 3) слово</i>
тире	--	<i>Сила та розум – краса людини.</i>
знак питання	?	<i>Хто вони? А хто ми?</i>
знак оклику	!	<i>Привіт тобі, друже!</i>
парні розділові знаки		
дві коми	”	<i>Самюель, друг Жоеля, вчиться на ІнРТЗП.</i>
лапки	« »	<i>«Завтра пишемо контрольну», – сказав викладач.</i>
дужки	()	<i>Чужому навчайтесь, свого не цурайтесь! (Т. Шевченко)</i>

83 СИСТЕМА РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

Таблиця 83

Знаки пунктуаційної системи називають пунктограмами . Кожна з пунктограм виконує свою функцію.	
Назва розділового знаку	Функція
Крапка	Ділить текст на речення
Двокрапка	Виділяє одну частину від другої, вказуючи на те, що в цій другій частині міститься пояснення, розкриття причини того, про що йшлося у першій
Три крапки (багато крапок)	Вказує на те, що в реченні не всі його компоненти наявні, а речення не закінчене, обірване
Кома	Розділяє граматично рівноправні частини простого чи складного речення
Крапка з комою	Функціонально подібна до коми, але розділяє складні (або ускладнені) за будовою граматично рівноправні частини
Тире	Розділяє головні частини речення (якщо вони виражені подібними лексично-граматичними категоріями), порівнювані мовні одиниці, частини складного безсполучникового речення, які перебувають в умовно-часових, протиставних та причиново-наслідкових зв'язках
Знак питання	Ділить текст на речення, але водночас вказує на те, що речення містить у собі питання
Знак оклику	Ділить текст на речення та вказує на експресивність мовлення, вигук.
Парні розділові знаки – дві коми, двоє тире, дужки, лапки	Виділяють якийсь відрізок тексту (другорядні члени речення), коли є потреба його відокремити, вставні і вставлені слова, словосполучення, звертання)

84 ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Таблиця 84

Українська мова									
Угрофінська сім'я	Тюркська сім'я	Іберійсько-кавказька сім'я	Семіто-хамітська сім'я	Індоєвропейська сім'я	Монгольська сім'я	Малайсько-полінезійська сім'я	Китайська сім'я	Тибетська сім'я	
Романська група	Германська група	Балтійська група	Кельтська група	Індійська група	Слов'янська група	Іранська група	Грецька група	Вірменська група	Алтайська група
Західнослов'янська підгрупа			Східнослов'янська підгрупа			Південнослов'янська підгрупа			
Польська, чеська, словацька, лужицька мови	Російська мова	Українська мова	Білоруська мова	Хорватська, сербська, болгарська, словенська, македонська, старослов'янська мови					

85 ФОРМИ МОВЛЕННЯ

Таблиця 85

Усна	Форма мовлення	Писемна
Первинна	За походженням	Вторинна
Звуки, жести, міміка, паузи, інтонація	За виражальними засобами	Букви, розділові знаки
Висловлювання	За основними одиницями	Текст
Сприймається на слух (крім жестів і міміки)	За сприйманням	Сприймається зором
Діалогічна (полілогічна), ситуативна, обмежена в часі та просторі, не піддається дублюванню, революційна. Граматично недбала, без чіткої диференціації за стилями	За функціонуванням	Монологічна, контекстуальна, необмежена в часі та просторі, забезпечує можливість дублювання, консервативна. Вимагає правильності й чіткої диференціації за стилями

86 ПОНЯТТЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ

Таблиця 86

Літературна мова	Національна мова
Літературна мова – це унормована, регламентована, відшліфована майстрами слова форма існування загальнонародної мови, що обслуговує державну діяльність, культуру, пресу, художню літературу, науку, театр, державні установи, освіту, побут людей	Національною мовою українського народу є сучасна українська мова, яка поєднує в собі літературну мову, територіальні, соціальні діалекти та просторіччя

87 ОЗНАКИ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Таблиця 87

Ознака	Пояснення
Унормованість	Наявність усталених мовних норм
Уніфікованість (стандартність)	Мова зберігає свою цілісність і єдність, хоча має різні мовні засоби та їх варіанти
Наддіалектність	Літературна мова функціонує на всій території України, без будь-яких обмежень
Поліфункціональність	Літературна мова охоплює всі сфери комунікативної практики суспільства за допомогою мовновиражальних засобів
Стилістична диференціація	Наявність розвиненої системи стилів

88 НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Таблиця 88

Норма літературної мови – це сукупність загально-прийнятих правил, якими користуються мовці в усному і писемному мовленні	Що регулюють норми
Орфоепічні норми	Правильну вимову звуків, звукосполучень і наголосу в словах
Лексичні норми	Вживання слів у властивому їм значенні та правильне поєднання слів за змістом у реченні й словосполученні
Граматичні норми	Правильне творення і вживання слів та їхніх форм, правильна побудова словосполучень і речень
Стилістичні норми	Вживання мовних засобів відповідно до їхнього стилістичного забарвлення та стилю мовлення
Орфографічні норми	Правильне написання слів
Пунктуаційні норми	Правильна розстановка розділових знаків

89 ОСНОВНІ ОЗНАКИ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

Таблиця 89

Точність	<i>Точність мовлення</i> – одна з найважливіших властивостей висловлення, яка характеризує, насамперед, його зміст. Залежить точність від умінь мовця дібрати такі слова, які повністю збігаються з предметами, явищами, діями, що їх називають. Точність мовлення передбачає, з одного боку, знання й уживання точних значень слів, словосполучень, речень, що відповідають нормам літературної мови, а з другого – уміння виражати свої думки так, щоб вони однозначно були сприйняті адресатом мовлення
Логічність	Логічність мовлення характеризує зміст висловлення й забезпечує його смислову послідовність. <i>Логічним</i> називається мовлення, що забезпечує смислові зв'язки між словами й реченнями в тексті
Багатство і різноманітність	<i>Багатство мовлення</i> – це використання великої кількості мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), які відрізняються за смислом і будовою. Різноманітність мовлення – використання різних мовних засобів для вираження однієї і тієї ж думки
Чистота	<i>Чистота мовлення</i> – це повна відповідність нормам літературної мови. Для чистоти мовлення важливими є правильна літературна вимова, уживання слів, що відповідають літературній нормі. У чистому мовленні не вживаються діалектизми, лайливі слова, слова-паразити тощо
Доречність	<i>Доречність</i> – ознака мовлення, яка організовує його точність, логічність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають меті й умовам спілкування. Доречне мовлення відповідає темі висловлення, його логічному змісту, емоційному забарвленню. Доречне мовлення обов'язково вимагає врахування ситуацій, складу мовців, форм (усної чи писемної) мови
Виразність	<i>Виразність мовлення</i> – не менш важлива його якість, ніж інші. Але ця якість найбільше залежить від особи мовця, його ерудиції, знання мови, мовленнєвих умінь і навичок. Мовна практика свідчить, що мовлення здатне збуджувати увагу, викликати інтерес людей до сказаного чи написаного. Ці особливості культури мовлення називають <i>виразністю</i>

90 ФОРМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Таблиця 90

Писемна форма	Усна форма
Функціонує у сфері державної, політичної, господарської, наукової і культурної діяльності	Обслуговує безпосереднє спілкування людей, побутові й виробничо-професійні потреби суспільства

91 СПІЛКУВАННЯ

Таблиця 91

Спілкування – це форма життєдіяльності людини. Людина не може жити, працювати, задовольняти свої матеріальні й духовні потреби, не спілкуючись з іншими людьми. Через спілкування відбувається не лише обмін інформацією, а й навчання й виховання людини	Основою спілкування є усне мовлення, яке має свої особливості: <ul style="list-style-type: none">-передбачає співрозмовника;-розгортається у реальній життєвій ситуації;-сприймається на слух;-важливу роль відіграє інтонація;-характерна спонтанність, гнучкість думки
--	--

92 ФОРМИ СПІЛКУВАННЯ

Таблиця 92

Форма	Пояснення
Анонімне спілкування	Партнери залишаються незнайомими (тимчасові контакти пасажирів автотранспорту)
Функціонально-рольове спілкування	Зв'язки між його учасниками визначаються їхніми соціальними ролями (лікар – хворий, викладач – студент)
Неформальне спілкування	Реалізується за межами офіційних відносин (спілкування між друзями)

93 ФУНКЦІ СПІЛКУВАННЯ

Таблиця 93

Функція	Пояснення
Контактна	Готовність приймати й передавати повідомлення, підтримувати взаємний зв'язок
Інформаційна	Обмін повідомленнями
Спонукальна	Заохочення партнера до виконання певних дій
Координаційна	Узгодження дій, коли йдеться про спільну діяльність
Пізнавальна	Взаємне розуміння один одного
Емотивна	Обмін емоціями
Встановлення відносин	Усвідомлення й фіксування свого місця в системі ролевих, ділових, особистісних зв'язків
Впливова	Спрямована на зміну стану, поведінки, рішень, уявлень

94 СТОРОНИ СПІЛКУВАННЯ

Таблиця 94

Сторона	Пояснення
Комунікативна сторона	Обмін інформацією між тими, хто спілкується
Інтерактивна сторона	Організація різних видів взаємодії між людьми й планування спільної діяльності
Перцептивна сторона	Сприйняття партнерами один одного під час спілкування й встановлення на цій основі взаєморозуміння

95 ВИДИ СПІЛКУВАННЯ

Таблиця 95

Вербальне спілкування	Невербальне спілкування
Відбувається за допомогою слів, словосполучень і речень. Це усвідомлене спілкування	Є додатком до вербального. Відбувається за допомогою поглядів, міміки, жестів та інших умовних знаків. Відбувається неусвідомлено

96 ЗАКОНИ І ПРАВИЛА СПІЛКУВАННЯ

Таблиця 96

Закони спілкування	Правила спілкування
Описують, що відбувається між співрозмовниками у процесі спілкування. Реалізуються в спілкуванні незалежно від того, хто говорить, про що, з якою метою, у якій ситуації	Це рекомендації, що склалися в суспільстві щодо спілкування. Здебільшого вони відображені в прислів'ях, приказках й афоризмах

97 ЗАКОНИ СПІЛКУВАННЯ

Таблиця 97

Закон спілкування	Пояснення
Закон дзеркального розвитку спілкування	Співрозмовник у процесі комунікації імітує стиль спілкування свого співрозмовника
Закон залежності результатів спілкування від обсягу докладених комунікативних зусиль	Що більше комунікативних зусиль докладено, то вища ефективність спілкування
Закон прогресуючого невдоволення слухачів	Що триваліший виступ оратора, то більше невдоволення викликає він у слухачів
Закон падіння рівня інтелекту аудиторії у зв'язку зі збільшенням її обсягу	Що більше людей вас слухають, то нижчий середній рівень інтелекту аудиторії
Закон первинного заперечення нової ідеї	Нова, незвична ідея, спочатку заперечується і не сприймається
Закон ритму спілкування	Кожна людина певний час говорить і певний час мовчить
Закон заперечення публічної критики	Людина заперечує публічну критику на свою адресу
Закон довіри до простих слів	Що простіше твої думки та слова, то краще тебе розуміють і більше вірять
Закон тяжіння критики	Що більше ви вирізняєтеся з-поміж оточення, то більше чуєте критики про себе
Закон комунікативних зауважень	Якщо один зі співрозмовників під час спілкування порушує встановлені комунікативні норми, то інший прагне зробити йому зауваження, виправити його, докладає зусиль, щоб змінити його комунікативну поведінку
Закон прискороного поширення негативної інформації	Негативна інформація поширюється швидше, ніж позитивна

98 ЕТАПИ СПІЛКУВАННЯ

Таблиця 98

Етап спілкування	Види роботи
Ретельна підготовка до спілкування	Складання плану майбутнього акту спілкування, збирання інформації на тему спілкування, пошук аргументів на користь своєї позиції
Початок спілкування	Створення доброзичливої атмосфери спілкування, встановлення контакту зі співрозмовником
Обговорення питання (проблеми)	Лаконічно й дохідливо викладати свою думку, уважно слухати співрозмовника, аргументувати свою позицію, наводити переконливі докази
Прийняття рішення	Запропонувати кілька варіантів вирішення проблеми, уважно вислухати аргументи співрозмовника, обрати найкращий варіант рішення
Вихід із контакту	Ініціатива завершення розмови має належати особі жіночої статі, людині, старшій за віком, вищій за соціальним становищем

99 ОСОБЛИВОСТІ ДІЛОВОЇ ТЕЛЕФОННОЇ РОЗМОВИ

Таблиця 99

Компоненти ділової телефонної розмови		
<p>Момент встановлення зв'язку:</p> <ul style="list-style-type: none"> - крім слів <i>Алло</i> або <i>Я слухаю</i>, обов'язково представитися і назвати, від кого ви говорите (назвати установу, службову посаду, ім'я); - при розмові з іншою особою кажуть: <i>«Добрий день. Чи можу я попросити до телефону Петра Петровича!»</i> Можливі відповіді: <i>«Прошу зачекати одну хвилинку», «На жаль Петро Петрович виїшов, буде о ...»</i> 	<p>Виклад справи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - будувати повідомлення чітко, без зайвих подробиць та складних речень; викладати тільки головні питання, а всі другорядні – залежно від психологічної ситуації; - проводити у формі діалогу, а не монологу. Для цього частіше робити паузи, щоб співрозмовник мав можливість висловити своє ставлення до питання 	<p>Заключна частина:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ініціатива закінчення розмови у того, хто зателефонував; - якщо співрозмовник старший за віком, службовим становищем або це жінка, треба надати їм можливість закінчити розмову першими

100 СИНТАКСИС ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Таблиця 100

Прямий порядок слів	Підмет перед присудком, узгоджене означення перед означуваним словом, а неузгоджене після; вставні слова і відокремлені звороти ставляться на початку речення	<i>На нашу думку...</i>
Непряма мова й інфінітивні конструкції	У реченнях резолютивного характеру	<i>Доповідач повідомив про те, що ...</i>
Нанизування форм родового й орудного відмінків		<i>Постачання чого? Чим?</i>
Уживання однорідних членів речення	При цьому слід пам'ятати про точне значення слів, розрізнення родових і видових понять	<i>На конференції виступали, викладачі, студенти і аспіранти.</i>
Використання складних речень	З підрядними означальними, з'ясувальними й обставинними	
Використання відокремлених означень і обставин способу дії		<i>Зважаючи на обставини, познайомившись зі справою...</i>

101 ФУНКЦІОНАЛЬНІ СТИЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Таблиця 101

<p>Стиль – різновид літературної мови, який обслуговує певну сферу суспільної діяльності мовців і відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних засобів. В українській літературній мові традиційно виділяють п'ять функціональних стилів:</p>	<p>Кожний стиль має:</p> <ul style="list-style-type: none"> - сферу поширення; - призначення; - систему мовних засобів; - стилістичні норми; - підстили; - жанри реалізації
1) науковий;	
2) офіційно-діловий;	
3) публіцистичний;	
4) художній;	
5) розмовний	

102 НАУКОВИЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Таблиця 102

Сфера поширення	Наука, техніка, освіта
Призначення	Повідомлення про результати наукових досліджень, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, роз'яснення явищ, систематизація знань
Ознаки	Понятійність, предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, висновки
Мовні засоби	Терміни, схеми, графіки, таблиці, наукова фразеологія, цитати, посилання, складні синтаксичні конструкції, повні речення, часто ускладнені зворотами. У реченнях багато іменників і відносних прикметників, мало дієслів, зокрема особових форм
Підстили	1) власне науковий (монографія, стаття, наукова доповідь, повідомлення, тези); 2) науково-популярний (статті в неспеціальних журналах); 3) науково-навчальний (підручники, навчальні посібники, методичні вказівки)
Жанри реалізації	Дисертація, монографія, стаття, підручник, лекція, відгук, анотація, рецензія

103 ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА (ВВЕДЕННЯ ТЕРМІНА)

Таблиця 103

Конструкція	Приклади вживання
<p>ЩО (називний відмінок) – це ЩО (називний відмінок)</p>	<p><i>Що таке хімія?</i> Хімія – це наука, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин.</p>
<p>ЧИМ (ЯК) (орудний відмінок) називається ЩО (називний відмінок)</p> <p>ЩО (називний відмінок) називається ЧИМ (ЯК) (орудний відмінок)</p>	<p><i>Що називається хімією?</i> Хімією називається наука, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин.</p> <p><i>Як називається наука, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин?</i> Наука, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин, називається хімією.</p>
<p>ЧИМ (ЯК) (орудний відмінок) називають ЩО (знахідний відмінок)</p> <p>ЩО (знахідний відмінок) називають ЧИМ (ЯК) (орудний відмінок)</p>	<p><i>Що називають хімією?</i> Хімією називають науку, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин.</p> <p><i>Як називають науку, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин?</i> Науку, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин, називають хімією.</p> <p style="text-align: right;">Зверніть увагу! Незалежно від варіанту конструкції в орудному відмінку стоїть термін (назва)</p>
<p>ЩО (називний відмінок) має назву ЧОГО (родовий відмінок)</p>	<p><i>Яку назву має наука, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин?</i> Наука, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин, має назву хімії.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) дістало назву ЧОГО (родовий відмінок)</p>	<p><i>Яку назву дістала наука, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин?</i> Наука, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин, дістала назву хімії.</p>

ЩО (знахідний відмінок) назвали ЧИМ (ЯК) (орудний відмінок)	Як назвали науку, яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин? Науку , яка вивчає молекулярно-атомні перетворення речовин, назвали хімією.
---	---

104 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА (ЯВИЩА, ПОНЯТТЯ)

Таблиця 104

Конструкція	Приклади вживання
ЩО (називний відмінок) – це ЩО (називний відмінок)	<i>Що таке молекула?</i> Молекула – це найменша частинка речовини, що має її основні хімічні властивості та здатна до самостійного існування.
ЩО (називний відмінок) є ЧИМ (орудний відмінок)	<i>Чим є молекула?</i> Молекула є найменшою частинкою речовини, що має її основні хімічні властивості та здатна до самостійного існування.
ЧИМ (орудний відмінок) є ЩО (називний відмінок)	<i>Що є найменшою частинкою речовини, що має її основні хімічні властивості та здатна до самостійного існування?</i> Найменшою частинкою речовини , що має її основні хімічні властивості та здатна до самостійного існування є молекула.
ЩО (називний відмінок) складає ЩО (знахідний відмінок)	<i>Основу чого складає швидке і послідовне виконання операцій?</i> Швидке і послідовне виконання операцій складає суть роботи обчислювальних машин.
ЩО (знахідний відмінок) складає ЩО (називний відмінок)	<i>Що (називний відмінок) складає суть роботи обчислювальних машин?</i> Суть роботи обчислювальних машин складають швидке і послідовне виконання операцій
Конструкція використовується зі словами: основа, база, суть, основний зміст, фундамент.	

<p>ЩО (називний відмінок) служить ЧИМ (орудний відмінок)</p> <p>ЧИМ (орудний відмінок) служить ЩО (називний відмінок)</p>	<p><i>Чим слугує спостереження?</i> Спостереження слугує основним методом дослідження в астрономії.</p> <p><i>Що слугує основним методом дослідження в астрономії?</i> Основним методом дослідження в астрономії слугує спостереження.</p> <p>Конструкція вживається для характеристики призначення предмета, містить слова: приклад, підтвердження, доказ, аргумент та ін.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) полягає в ЧОМУ (місцевий відмінок)</p>	<p><i>У чому полягає суть закону інерції?</i> Суть закону інерції полягає в тому, що тіло зберігає стан спокою або рівномірного прямолінійного руху, якщо на нього не діють інші тіла.</p> <p>Конструкція вживається при характеристиці суті процесу, явища і часто містять слова: суть, теорія, процес та ін.</p>

105 КОНСТРУКЦІЇ НАЛЕЖНОСТІ ПРЕДМЕТА ДО КЛАСУ

Таблиця 105

Конструкція	Приклади вживання
<p>ЩО (називний відмінок) належить ДО ЧОГО (родовий відмінок)</p>	<p><i>До чого належать протон і нейтрон?</i> Протон і нейтрон належать до нуклонів.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) відносять ДО ЧОГО (родовий відмінок)</p>	<p><i>До чого відносять протон і нейтрон?</i> Протон і нейтрон відносять до нуклонів.</p>
<p>ЩО (знахідний відмінок) можна віднести ДО ЧОГО (родовий відмінок)</p>	<p><i>Що можна віднести до нуклонів?</i> Протон і нейтрон можна віднести до нуклонів.</p>

Конструкція	Приклади вживання
<p>ЩО (називний відмінок) поділяється НА ЩО (знахідний відмінок)</p>	<p><i>На що поділяється фізика?</i> Фізика поділяється на механіку, молекулярну фізику, електродинаміку, оптику, атомну і ядерну фізику, фізику твердого тіла, суб'ядерну фізику.</p> <p><i>Що поділяється на механіку, молекулярну фізику, електродинаміку, оптику, атомну і ядерну фізику, фізику твердого тіла, суб'ядерну фізику?</i> Фізика поділяється на механіку, молекулярну фізику, електродинаміку, оптику, атомну і ядерну фізику, фізику твердого тіла, суб'ядерну фізику.</p>
<p>ЩО (знахідний відмінок) поділяють (можна поділити) НА ЩО (знахідний відмінок)</p>	<p><i>Що поділяють (можна поділити) на оксиди, основи, кислоти та солі?</i> Складні речовини за складом та хімічними властивостями поділяють на оксиди, основи, кислоти та солі.</p>
<p>Залежно від чого (родовий відмінок) ЩО (знахідний відмінок) поділяють НА ЩО (знахідний відмінок)</p> <p>ЗА ЧИМ (орудний відмінок) ЩО (знахідний відмінок) поділяють НА ЩО (знахідний відмінок)</p>	<p>Залежно від чого: залежно від властивостей, від складу, від будови, від структури, від форми, від зовнішнього вигляду, від належності до чого-небудь і т. ін.</p> <p><i>Залежно від чого хвилі поділяють на поздовжні й поперечні?</i> Залежно від напрямку коливання точок відносно променя хвилі поділяють на поздовжні й поперечні.</p> <p>За чим: за властивостями, за складом, за будовою, за структурою, за формою, за зовнішнім виглядом, за наявністю, за належністю до чого-небудь і т. ін.</p> <p><i>За чим хвилі поділяють на сферичні, плоскі та інші?</i> За формою фронту хвилі поділяють на сферичні, плоскі та інші.</p>

Конструкція	Приклади вживання
<p>ЩО (називний відмінок) складається з чого (родовий відмінок)</p> <p>(Обов'язково перераховуються всі компоненти)</p>	<p><i>Що складається з кристалічної пластинки германію і трьох електродів?</i> Точковий напівпровідниковий тріод складається з кристалічної пластинки германію і трьох електродів.</p> <p><i>З чого складається точковий напівпровідниковий тріод?</i> Точковий напівпровідниковий тріод складається з кристалічної пластинки германію і трьох електродів.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) має у своєму складі ЩО (знахідний відмінок)</p>	<p><i>Що (називний відмінок) має у своєму складі кристалічну пластинку германію і три електроди?</i> Точковий напівпровідниковий тріод має у своєму складі кристалічну пластинку германію і три електроди.</p> <p><i>Що (знахідний відмінок) має у своєму складі точковий напівпровідниковий тріод?</i> Точковий напівпровідниковий тріод має у своєму складі кристалічну пластинку германію і три електроди.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) містить у собі ЩО (знахідний відмінок)</p>	<p><i>Що (називний відмінок) містить у собі кристалічну пластинку германію і три електроди?</i> Точковий напівпровідниковий тріод містить у собі кристалічну пластинку германію і три електроди.</p> <p><i>Що (знахідний відмінок) містить у собі точковий напівпровідниковий тріод?</i> Точковий напівпровідниковий тріод містить у собі кристалічну пластинку германію і три електроди.</p>

108 ВИЗНАЧЕННЯ СКЛАДУ ВІД ЧАСТИНИ ДО ЦІЛОГО

Таблиця 108

Конструкція	Приклади вживання
<p>ЩО (називний відмінок) входить до складу ЧОГО (родовий відмінок)</p> <p>До складу ЧОГО (родовий відмінок) входить ЩО (називний відмінок)</p>	<p><i>До складу чого входять антивірусний сканер та антивірусний монітор?</i> Антивірусний сканер та антивірусний монітор входять до складу антивірусної програми.</p> <p><i>Що входить до складу антивірусної програми?</i> До складу антивірусної програми входять антивірусний сканер та антивірусний монітор.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) є у складі ЧОГО (родовий відмінок)</p> <p>У складі ЧОГО (родовий відмінок) є ЩО (називний відмінок)</p>	<p><i>Що є у складі речовини?</i> Електрони, протони, нейтрони й мезони є у складі речовини.</p> <p><i>У складі чого є електрони, протони, нейтрони й мезони?</i> У складі речовини є електрони, протони, нейтрони й мезони.</p>
<p>У(В) ЧОМУ (місцевий відмінок) міститься ЩО (називний відмінок)</p> <p>ЩО (називний відмінок) міститься В ЧОМУ (місцевий відмінок)</p>	<p><i>У чому містяться материнська плата, присторої зовнішньої пам'яті, присторої міжкомп'ютерного зв'язку і присторої введення-виведення?</i> Материнська плата, присторої зовнішньої пам'яті, присторої міжкомп'ютерного зв'язку і присторої введення-виведення містяться в сучасній персональній ЕОМ.</p> <p><i>Що міститься в сучасній персональній ЕОМ?</i> В сучасній персональній ЕОМ містяться материнська плата, присторої зовнішньої пам'яті, присторої міжкомп'ютерного зв'язку і присторої введення-виведення.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) є складовою частиною ЧОГО (родовий відмінок)</p> <p>Складовою частиною ЧОГО (родовий відмінок) є ЩО (називний відмінок)</p>	<p><i>Чим є сокет, внутрішня пам'ять, мікропроцесорний комплект, системна шина, слоти і порти?</i> Сокет, внутрішня пам'ять, мікропроцесорний комплект, системна шина, слоти і порти є складовими частинами материнської плати.</p> <p><i>Що є складовими частинами материнської плати?</i> Складовими частинами материнської плати є сокет, внутрішня пам'ять, мікропроцесорний комплект, системна шина, слоти і порти.</p>

109 КІЛЬКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТА

Таблиця 109

Конструкція	Приклади вживання
<p>ЩО (називний відмінок) дорівнює ЧОМУ (давальний відмінок)</p>	<p>Прямий кут дорівнює 90°. – Чому дорівнює прямий кут? Довжина відрізка дорівнює 18 сантиметрам. – Чому дорівнює довжина відрізка? Сума чисел дорівнює 42. – Чому дорівнює сума чисел? Добуток чисел 3 і 2 дорівнює 6. – Чому дорівнює добуток чисел 3 і 2?</p>
<p>ЩО (називний відмінок) має ЯКІ РОЗМІРИ (вага, висота, довжина, площа та інші параметри, які можна виміряти) ЩО (розмір чого) становить СКІЛЬКИ + одиниця виміру</p>	<p>Україна має площу $603\,700\text{ км}^2$. – Яку площу має Україна? Висота вежі становить 28 метрів. – Скільки метрів становить висота вежі? (Яка висота вежі?)</p> <p style="text-align: right;">Конструкції використовуються для вираження точної кількості.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) (частина) становить СКІЛЬКИ ЧОГО (родовий відмінок) (ціле)</p> <p>ЩО (називний відмінок) (ціле) НА СКІЛЬКИ складається З ЧОГО (родовий відмінок) (частина)</p> <p>У ЧОМУ (місцевий відмінок) (У СКЛАДІ ЧОГО (родовий відмінок) (ціле) НА ЧАСТКУ ЧОГО (родовий відмінок) припадає СКІЛЬКИ (частина)</p>	<p><i>Скільки відсотків маси атмосфери становить оксиген?</i> Оксиген становить 23,15 % маси атмосфери.</p> <p><i>Що становить 23,15 % маси атмосфери?</i> 23,15 % маси атмосфери становить оксиген.</p> <p><i>На скільки відсотків атмосфера складається з оксигену?</i> Земна атмосфера на 23,15 % складається з оксигену.</p> <p><i>Скільки відсотків у атмосфері припадає на частку оксигену?</i> У атмосфері (у складі атмосфери) на частку оксигену припадає 23,15 %.</p>

<p>У ЧОМУ (місцевий відмінок) міститься СКІЛЬКИ ЧОГО (родовий відмінок)</p>	<p>У земній корі міститься 5,1 % феруму. Скільки відсотків феруму міститься у земній корі?</p> <p>Конструкція використовується для вираження кількості шляхом зіставлення частини і цілого або двох предметів.</p>
<p>ЩО (розмір чого) досягає ЧОГО (СКІЛЬКИ)</p> <p>ЩО (розмір чого) перевищує ЩО (знахідний відмінок)</p>	<p><i>Що досягає 214 тис. км/с?</i> Ремер обчислив, що швидкість світла досягає 214 тис. км/с.</p> <p>Конструкція використовується для вираження приблизної кількісної характеристики; при вказівці на межі розмірів.</p>

110 КОНСТРУКЦІЯ ЯКІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЕДМЕТА

Таблиця 110

Конструкція	Приклади вживання
<p>ЩО (називний відмінок) має ЩО (знахідний відмінок)</p>	<p><i>Що (називний відмінок) має динамічну оперативну пам'ять?</i> Материнська плата має динамічну оперативну пам'ять.</p> <p><i>Що (знахідний відмінок) має материнська плата?</i> Материнська плата має динамічну оперативну пам'ять.</p> <p>Конструкція найбільш типова для мови технічних спеціальностей.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) характеризується ЧИМ (орудний відмінок)</p>	<p><i>Чим характеризується звук як фізичне явище?</i> Як фізичне явище звук характеризується частотою, швидкістю поширення та інтенсивністю.</p> <p>Конструкція вживається, коли йдеться про головні, важливі в даному контексті властивості.</p>
<p>ЧОМУ (давальний відмінок) властиве (притаманне) ЩО (називний відмінок)</p>	<p><i>Що властиве воді?</i> Воді властиві твердий, рідкий і газоподібний агрегатні стани.</p>

ЩО (називний відмінок) властиве (притаманне) ЧОМУ (давальний відмінок)	<i>Чому властиві твердий, рідкий і газоподібний агрегатні стани?</i> Твердий, рідкий і газоподібний агрегатні стани властиві воді.
ДЛЯ ЧОГО характерне ЩО (називний відмінок)	<i>Для чого характерне числове значення і одиниця вимірювання?</i> Для скалярних величин характерне числове значення і одиниця вимірювання. <i>Що характерне для скалярних величин?</i> Для скалярних величин характерне числове значення і одиниця вимірювання. Наведені конструкції можуть мати у своєму складі слова властивість, здатність, після яких вживається інфінітив (або іменник в Д. в. після слова здатність).
ЩО (називний відмінок) здатне + ІНФІНІТИВ	<i>Що здатне передавати дані між усіма пристроями комп'ютера?</i> Материнська плата здатна передавати дані між усіма пристроями комп'ютера. <i>Що здатна робити материнська плата?</i> Материнська плата здатна передавати дані між усіма пристроями комп'ютера.

111 ТОТОЖНІСТЬ ОЗНАК ПРЕДМЕТІВ

Таблиця 111

Конструкція	Приклади вживання
ЩО (називний відмінок) і ЩО (називний відмінок) мають рівні (однакові) параметри (властивості)	<i>Яку довжину мають відрізки АВ і CF?</i> Відрізок АВ і відрізок CF мають однакову довжину. <i>Які відрізки (що?) мають однакову довжину?</i> Однакову довжину мають відрізок АВ і відрізок CF.
ЩО (називний відмінок) має такі самі параметри (ті самі параметри) як і ЩО (називний відмінок)	<i>Яку площу має ромб ABCD?</i> Ромб ABCD має таку саму площу, як і ромб EFGH. <i>Який ромб (що?) має таку саму площу, як і ромб EFGH?</i> Ромб ABCD має таку саму площу як і ромб EFGH.

<p>У ЧОГО (родовий відмінок) і ЧОГО (родовий відмінок) рівні (однакові, одні й ті самі) властивості</p>	<p><i>Які висоти у чотирикутної піраміди QABCD і трикутної піраміди QEFG?</i> У чотирикутної піраміди QABCD і трикутної піраміди QEFG рівні висоти.</p> <p><i>У яких пірамід рівні висоти?</i> Рівні висоти у чотирикутної піраміди QABCD і трикутної піраміди QEFG.</p>
<p>У ЧОГО (родовий відмінок) такі самі (ті самі) властивості як і У ЧОГО (родовий відмінок)</p>	<p><i>Який периметр у квадрата ABCD?</i> У квадрата ABCD такий самий периметр як і у квадрата EFGK.</p> <p><i>У якого квадрата (у чого?) такий самий периметр, як і у квадрата EFGK?</i> У квадрата ABCD такий самий периметр як і у квадрата EFGK.</p>

112 ПОДІБНІСТЬ ОЗНАК ПРЕДМЕТІВ

Таблиця 112

Конструкція	Приклади вживання
<p>ЩО (називний відмінок) і ЩО (називний відмінок) схожі один на одного (між собою)</p> <p>схожі один з одним (між собою)</p> <p>близькі один до одного (між собою)</p> <p>подібні один до одного ЗА ЧИМ (орудний відмінок)</p>	<p><i>За чим схожі операційна система iOS7 і операційна система Android?</i> Операційна система iOS7 і операційна система Android схожі одна на одну за інтерфейсом та функціональністю.</p> <p><i>Що схоже між собою за інтерфейсом та функціональністю?</i> Операційна система iOS7 і операційна система Android схожі між собою за інтерфейсом та функціональністю.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) схоже на ЩО (знахідний відмінок)</p> <p>ЩО (називний відмінок) близьке до ЧОГО (родовий відмінок)</p>	<p><i>Що схоже на систему Google Now за принципом роботи панелі повідомлень?</i> Нова система Android схожа на систему Google Now за принципом роботи панелі повідомлень.</p> <p><i>Що близьке до системи Google Now за принципом роботи панелі повідомлень?</i> Нова система Android близька до системи Google Now за принципом роботи панелі повідомлень.</p>

<p>ЩО (називний відмінок) подібне з ЧИМ (орудний відмінок)</p> <p>ЩО (називний відмінок) схоже за ЧИМ (орудний відмінок)</p>	<p><i>Що подібне з системою Google Now за принципом роботи панелі повідомлень?</i> Нова система Android подібна з системою Google Now за принципом роботи панелі повідомлень.</p> <p><i>Що схоже за принципом роботи панелі повідомлень?</i> Нова система Android і система Google Now схожі за принципом роботи панелі повідомлень.</p>
<p>ЩО (називний відмінок) має схожість з ЧИМ (орудний відмінок) ЗА ЧИМ (орудний відмінок)</p> <p>ЩО (називний відмінок) схоже НА ЩО (знахідний відмінок) ЗА ЧИМ (орудний відмінок)</p> <p>ЩО (називний відмінок) нагадує ЩО (знахідний відмінок) ЗА ЧИМ (орудний відмінок)</p> <p>ЩО (називний відмінок) наближається ЗА ЧИМ (орудний відмінок) ДО ЧОГО (родовий відмінок)</p>	<p><i>За чим Літій, Рубідій, Цезій і Францій мають схожість з Натрієм і Калієм?</i> Літій, Рубідій, Цезій і Францій мають схожість з Натрієм і Калієм за своїми властивостями (лужні метали).</p> <p><i>За чим Літій, Рубідій, Цезій і Францій схожі на Натрій і Калій?</i> Літій, Рубідій, Цезій і Францій схожі на Натрій і Калій за своїми властивостями (лужні метали).</p> <p><i>Що нагадують хімічні елементи Літій, Рубідій, Цезій і Францій?</i> Літій, Рубідій, Цезій і Францій нагадують Натрій і Калій за своїми властивостями (лужні метали).</p> <p><i>Що наближається до Натрію і Калію за своїми властивостями?</i> Літій, Рубідій, Цезій і Францій наближаються за своїми властивостями до Натрію і Калію (лужні метали).</p>

113 ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Таблиця 113

Сфера поширення	Офіційно-ділові стосунки, спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, законодавство, адміністративно-господарська діяльність
Призначення	Регулювання офіційно-ділових стосунків мовців у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах
Ознаки	Документальність, стабільність, стислість, чіткість, висока стандартизація вислову, сувора регламентація тексту
Мовні засоби	Стандартна канцелярська лексика, складні речення, безособові й наказові форми дієслів, чітко регламентовані розміщення і будова тексту, обсяг основних частин. Обмежене використання синонімів
Підстили	1) законодавчий (закони, укази, статuti, постанови); 2) дипломатичний (міжнародні угоди, конвенції, протоколи); 3) адміністративно-канцелярський (накази, інструкції, розпорядження, довідки, заяви, звіти)
Жанри реалізації	Закон, кодекс, статут, наказ, оголошення, протокол, інструкція, лист, заява, автобіографія

114 ДОКУМЕНТ – ОСНОВНИЙ ВИД ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

Таблиця 114

Документ – це засіб закріплення на папері інформації про факти, події, явища дійсності й про діяльність людини	Кожний документ складається з окремих елементів – реквізитів. Розрізняють постійні реквізити (друкуються під час виготовлення бланка) і змінні (фіксуються на бланку в процесі заповнення). Сукупність реквізитів, розміщених у певній послідовності, називається формуляром. Кожний вид документа повинен мати свій формуляр
--	---

<p>Система документації – сукупність взаємопов’язаних між собою документів, що становлять цілісне утворення з певними специфічними ознаками</p>	
<p>Система управлінської (організаційно-розпорядчої) документації є засобом здійснення організації та регулювання процесів управління</p>	<p>Спеціалізована документація відтворює специфіку різних сфер або різних галузей діяльності суспільства</p>
<p>1. Організаційні документи закріплюють функції, обов’язки й права організацій протягом тривалого терміну. Сюди, крім актів органів державної влади, входять положення, статuti, інструкції й правила, якими керуються підприємства й організації у своїй діяльності.</p> <p>2. Розпорядчі документи – це документи, за допомогою яких здійснюється розпорядча діяльність, оперативне керівництво у певній установі (постанови, розпорядження, накази із загальних питань, вказівки, ухвали, правові акти вищих органів управління).</p> <p>3. Довідково-інформаційні документи (довідки, службові листи, протоколи, акти, доповідні та пояснювальні записки, оголошення, звіти, плани робіт, телефонограми) містять інформацію про стан справ в організаціях, носять допоміжний характер, не обов’язковий для виконання. Надана в них інформація може спонукати до дії або бути доведена до відома.</p> <p>4. Документи з кадрово-контрактних питань містять інформацію про особовий склад підприємства, зафіксовану в заявах</p>	<p>1. Документи з господарської діяльності (договори, акти, листи, позовні заяви).</p> <p>2. Документи в науковій діяльності.</p> <p>3. Документи в банківській діяльності.</p> <p>4. Обліково-фінансові документи (платіжне доручення, відомість, гарантійний лист).</p> <p>5. Податкова документація.</p> <p>6. Документи з організації зовнішньоекономічної діяльності.</p> <p>7. Документи в рекламній діяльності.</p> <p>8. Документи у видавничій діяльності</p>

<p>про прийняття, звільнення чи переведення на роботу, наказах про особовий склад, автобіографіях, характеристиках, контрактах, трудових угодах.</p> <p>5. Особові офіційні документи – це документи, за допомогою яких громадяни передають повноваження іншій особі щодо отримання документів, грошей, товарів; закріплюють свої права перед державою, установою, іншими особами (розписки, доручення тощо)</p>	
---	--

116 ВИМОГИ ДО ТЕКСТУ ДОКУМЕНТА

Таблиця 116

<p>Текст – це головний елемент документа. Під час складання тексту документа треба дотримуватися таких вимог.</p>	
Достовірність	Достовірним текст документа є тоді, коли викладені в ньому факти відображають справжній стан речей
Точність	Точним текст документа є тоді, коли в ньому не допускається подвійне тлумачення слів і висловів
Повнота	Повним називається такий текст документа, який містить повну інформацію про справу
Стислість	Стислим є текст, у якому відсутні зайві слова, довгі міркування не по суті справи
Переконливість	Переконливим є такий текст, який призводить до прийняття адресатом пропозицій або виконання прохань, викладених у документі

117 МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТУ ДОКУМЕНТІВ

Таблиця 117

Відсутність емоційно-забарвленої лексики	
Вживання стійких сполучень слів, щоб забезпечити стандартність викладу	<i>Відповідно до ..., згідно з ..., у зв'язку з ..., з метою ...</i>
Використання уніфікованих скорочень	<i>Сторінка – стор., дивись – див., і так далі – і т. д.</i>
Абстрактні віддієслівні іменники	<i>Виконання, завдання, сприяння</i>
Дієслова наказового способу	<i>Повідомте, пропоную, наказую</i>
Уникнення займенників, заміна їх іменниками	
Вживання дієприслівників на початку речення	<i>Враховуючи, розглянувши, вважаючи</i>
Використання простих речень	
Використання форм ввічливості	<i>Шановний ..., Високоповажний ...</i>

118 ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ОФОРМЛЕННЯ ДІЛОВИХ ПАПЕРІВ

Таблиця 118

Книжні слова	<p>Виражають загальні поняття й уживаються в широкому узагальненому значенні:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) слова з абстрактним значенням (<i>прогрес, методика</i>), як правило, з суфіксами -ання, -ення, -ття, -ство, -ість (<i>зайнятість, повідомлення, прибуття</i>); 2) дієприкметники: <i>працюючий, призначений</i>; 3) дієприслівники: <i>розглянувши, враховуючи</i>. <p>Уживаються в усіх формах ділового мовлення. Вимоги: дотримуватися правильного їхнього утворення й уживання</p>
Термінологічна лексика	<p>Вживається у специфічній сфері мовлення для точного вираження спеціальних понять і предметів:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) інтернаціональні терміни (атом, радіо); 2) терміни українського походження (кут, розчин).

	Уживаються в усіх формах ділового мовлення. Вимоги: не плутати зі звичайними словами, уживати в одному значенні й зафіксованій у словнику формі, уникати недоречних нововведень, дотримуватися правил утворення похідних форм
Професіоналізми	Лексика, властива певній професійній групі людей, поставлених в особливі умови життя й праці (<i>комп, лаба</i>). Слова загальнонаціональної мови, ужиті в специфічному значенні або у незвичайній формі. Уживаються в повсякденному мовленні багатьох працівників підприємств і установ. Вимоги: не бажано вживати в діловому мовленні вузькотехнічну або спеціальну термінологію і не вживати взагалі вузьковідомчі професіоналізми
Іншомовні слова	Часто терміни, які запозичені з інших мов: 1) з латинської (мотор, прокурор); 2) з французької (балет); 3) з німецької (шахта, масштаб); 4) з англійської (лідер, комбайн); Уживаються переважно в писемній формі ділового, наукового й публіцистичного стилів мовлення. Вимоги: ці слова вживати тільки в разі потреби. Не треба вживати в одному документі запозичене й українське слово з одним поняттям

119 КЛАСИФІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

Таблиця 119

Ознаки класифікації	Групи документів
За найменуванням	Заява, автобіографія, резюме, лист, пояснювальна записка, протокол, довідка та інші
За походженням	1) службові документи створюються організаціями, підприємствами та службовими особами; 2) особисті документи створюються окремими особами поза сферою їхньої службової діяльності (заява, лист, скарга)
За місцем виникнення	1) внутрішні документи мають чинність лише всередині тієї установи, де їх складено; 2) зовнішні документи є результатом спілкування однієї установи з іншою установою
За призначенням	1) організаційні (статути, правила); 2) розпорядчі (наказ, розпорядження);

	<p>3) інформаційні (акти, протоколи, листи, плани, звіти, доповідна і пояснювальна записки);</p> <p>4) обліково-фінансові (відомість, розписка, гарантійний лист);</p> <p>5) документи з господарсько-договірної діяльності (договір, акт, трудова угода, контракт);</p> <p>6) документи щодо особового складу (заява, характеристика, автобіографія, резюме)</p>
За напрямом	<p>1) вхідні;</p> <p>2) вихідні</p>
За формою	<p>1) стандартні документи мають однакову форму й заповнюються в певній послідовності за обов'язковими реквізитами;</p> <p>2) індивідуальні документи створюються в кожному конкретному випадку для вирішення окремих ситуацій</p>
За терміном виконання	<p>1) звичайні безстрокові – це такі, які виконуються в порядку загальної черги;</p> <p>2) термінові – мають строк виконання;</p> <p>3) дуже термінові мають позначення «дуже терміново»</p>
За ступенем гласності	<p>1) для загального користування;</p> <p>2) для службового користування;</p> <p>3) секретні;</p> <p>4) цілком секретні</p>
За стадіями створення	<p>1) оригінал – це основний вид документа і єдиний його примірник;</p> <p>2) копія – це точне відтворення оригіналу</p>
За складністю	<p>1) прості – відображають одне питання;</p> <p>2) складні – відображають декілька питань</p>
За терміном зберігання	<p>1) тимчасового зберігання (до 10 років);</p> <p>2) тривалого зберігання (понад 10 років);</p> <p>3) постійного зберігання</p>
За технікою відтворення	<p>1) рукописні;</p> <p>2) друковані</p>
За носієм інформації	На папері, на диску, фотоплівці, магнітній стрічці, перфострічці

Мовний етикет – сукупність словесних форм увічливості, прийнятих у певному суспільстві		
<p>Переконливість</p> <p>1. Пояснення на початку документа причини відмови.</p> <p>2. Використання пасивних конструкцій:</p> <p>не: <i>Ви не виконуєте мого наказу</i> (акцент на провині), <i>а Мій наказ не виконується</i> (акцент на факті невиконання)</p>	<p>Уживання відокремлень:</p> <p>1. Для вираження етичної оцінки: <i>На жаль, Ваше прохання не може бути задоволене.</i></p> <p>2. Для позитивної характеристики опонента: <i>Як Вам уже відомо,....</i></p> <p>3. Для підкреслення доброзичливості тону в кінці тексту: <i>Із повагою, ...</i></p>	<p>Уникання категоричності й двозначності:</p> <p>1. Результат має бути підказаний, а не нав'язаний: не <i>Прошу Вашого позитивного рішення, а Прошу розглянути питання і прийняти рішення;</i></p> <p>2. У листі-відповіді варто уникати вузьковідомчої термінології</p>

121 ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Таблиця 121

Сфера поширення	Громадсько-політичне життя, суспільно-культурна, виробнича діяльність, навчання
Призначення	Обговорення, відстоювання та пропаганда важливих суспільно-політичних ідей, сприяння суспільному розвитку, активний вплив на слухача, спонукання до діяльності
Ознаки	Поєднання логічності доказів, точності висловлення наукових положень з емоційно-експресивною образністю, використання художніх засобів
Мовні засоби	Суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова, риторичні запитання, вигуки, повтори
Підстили	1) стиль засобів масової інформації (газети, журнали, радіо, телебачення); 2) художньо-публіцистичний (памфлети, фейлетони, нариси, есе); 3) науково-публіцистичний (літературно-критичні статті, огляди)
Жанри реалізації	Виступ, нарис, публіцистична стаття, памфлет, фейлетон, дискусія

122 ХУДОЖНІЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Таблиця 122

Сфера поширення	Творча діяльність, література, різні види мистецтва, культура, освіта
Призначення	Різнобічний вплив на думки й почуття людей за допомогою художніх образів, формування ідейних переконань, моральних якостей та естетичних смаків
Ознаки	Образність, поетичність, естетика мовлення, експресія
Мовні засоби	Досить широко застосовуються слова в переносному значенні, емоційно-експресивна лексика, синоніми, антоніми, омоніми, фразеологізми. Вживаються всі типи речень
Підстили	1) епічні (роман, повість, епопея, оповідання); 2) ліричні (поема, балада, пісня, поезія); 3) драматичні (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль)
Жанри реалізації	Трагедія, комедія, драма, роман, повість, оповідання, поема, вірш, байка

123 РОЗМОВНИЙ СТИЛЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Таблиця 123

Сфера поширення	Побутові стосунки з родичами, друзями, знайомими, усне повсякденне спілкування в побуті, на виробництві
Призначення	Обмін інформацією, думками, враженнями, прохання чи надання допомоги, виховний вплив
Ознаки	Усна форма спілкування, неофіційність стосунків між мовцями й невимушеність спілкування, використання позамовних чинників (поза, жести, міміка, інтонація)
Мовні засоби	Побутова лексика, фразеологізми, емоційно-зabarвлені та просторічні слова, звертання, вигуки, неповні речення, багатство інтонацій
Підстили	Немає
Жанри реалізації	Бесіда, лист

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Глущик С. В. Сучасні ділові папери : навч. посіб. / Глущик С. В., Дияк О. В., Шевчук С. В. – К. : А.С.К., 1998. – 174 с.
2. Українська мова. Схеми, таблиці, тести : навч. посіб. / Н. В. Гуйванюк, О. В. Гуйванюк, О. В. Кардашук, О. В. Кульбабська. – Львів : Світ, 2005. – 304 с.
3. Кващук А. Г. Матеріали з цікавої морфології української мови у запитаннях та відповідях / А. Г. Кващук, Т. Ф. Гонтар. – Вінниця : ВДПУ, 2001. – 44 с.
4. Козачук Г. О. Українська мова для абітурієнтів : навч. посіб. / Козачук Г. О. – [7-ме вид., стер.]. – К. : Вища школа, 2006. – 287 с.
5. Кононенко П. П. Українська мова : навч. посіб. / Кононенко П. П., Кадомцева Л. О., Мацько Л. І. – К. : Либідь, 1990. – 224 с.
6. Мілянєвський Е. С. Шкільний довідник з української мови / Мілянєвський Е. С. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 208 с.
7. Олійник О. Граматика української мови : навч. посіб. / Олійник О., Шинкарук В., Гребницький Г. – К. : Кондор, 2008. – 544 с.
8. Сучасна українська літературна мова : підруч. / Ред. М. Я. Плющ. – [6-те вид., стереотип.]. – К. : Вища школа, 2006. – 430 с.
9. Сучасна українська літературна мова : підручник / За ред. А. П. Грищенко. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с.
10. Сучасна українська мова. Синтаксис : підручник / За ред. О. Д. Пономаріва. – К. : Либідь, 1994. – 256 с.
11. Сучасна українська мова : підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін. ; за ред. О. Д. Пономарева. – К. : Либідь, 2001. – 400 с.
12. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Ін-т української мови. – К. : Наукова думка, 2012. – 288 с.
13. Універсальний довідник школяра. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 152 с.
14. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Літера, 2000. – 688 с.
15. Чукіна В. Ф. Граматика української мови в таблицях і схемах / Чукіна В. Ф. – К. : Видавництво «Логос-М», 2012. – 140 с.
16. Юшук І. П. Українська мова : посібник / Юшук І. П. – К. : Либідь, 2004. – 640 с.

Навчальне видання

**Азарова Лариса Євстахіївна
Горчинська Людмила Володимирівна
Франчук Наталія Леонідівна
Поздрань Юлія В'ячеславівна**

**ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(у схемах та таблицях) для іноземних студентів
Синтаксис, стилістика**

Навчальний посібник

Редактор О. Ткачук

Оригінал-макет підготовлено Н. Л. Франчук

Підписано до друку 21.09.2017 р.
Формат 29,7×42¼. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 4,97.
Наклад 50 (1-й запуск 1-20) пр. Зам № 2017-352.

Видавець та виготовлювач
Вінницький національний технічний університет,
інформаційний редакційно-видавничий центр.
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Хмельницьке шосе, 95, м. Вінниця, 21021.
Тел. (0432) 59-85-32.
press.vntu.edu.ua;
[email: kivc.vntu@gmail.com](mailto:kivc.vntu@gmail.com).
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.